

BAĞIMSIZLIĞININ 30. YILINDA KAZAKİSTAN: GÜVENLİK, İSTİKRAR VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

Turgay DÜĞEN

Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı
turgay.dugen@ohu.edu.tr

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden diğer cumhuriyetler gibi Kazakistan da siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanda yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte Kazakistan, Avrasya bölgesinde ortaya çıkan kriz ve sorunların yanında demografik ve jeopolitik sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Kazakistan bu riskleri ve sorunları aşmak için güvenlik ve istikrarı önceleyen bir siyasi yaklaşım benimsemiştir. Hem ülke içinde hem de bölgesel olarak güvenlik ve istikrarı sağlamaya çalışan Kazakistan, bu süreçte uluslararası iş birliklerinin etkin ve görünür bir aktörü olmuştur. Bu makalede, Kazakistan'ın ülke içinde ve bölgesel olarak güvenlik algılamaları ve istikrar arayışı ve bu süreçte etkin rol oynadığı uluslararası işbirlikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Avrasya, Uluslararası İşbirliği.

Abstract

Like other post-Soviet republics, Kazakhstan also entered into a restructuring process in the political, economic and socio-cultural areas. In this process, Kazakhstan faced demographic and geopolitical problems as well as the crises and problems that emerged in the Eurasia. Kazakhstan has adopted a political approach that prioritizes security and stability in order to overcome these risks and problems. Kazakhstan that trying to ensure security and stability both within the home and regionally, has become an active and visible actor in international cooperation in this process. In this article, Kazakhstan's domestic and regional security perceptions and international cooperations in which Kazakhstan played an active role in this process were evaluated.

Keywords: Kazakhstan, USSR, International Cooperation.

Giriş

Kazakistan bağımsızlığının ardından geçen 30 yıl içinde uluslararası alanda bölgesel ve küresel iş birliği süreçlerinin etkin ve görünür bir aktörü olmuştur. Özellikle AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), ŞİÖ (Şangay İşbirliği Örgütü), KGAT (Kolektif Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası örgütlerde etkin bir aktör olan Kazakistan, Avrasya Ekonomik Birliği ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Kenesi)'nin kurulmasında da öncü bir rol üstlenmiştir. Bölgesel ve küresel barışın ve istikrarın sağlanmasında uluslararası örgütlerde görünür ve etkin bir rol üstlenen Kazakistan, bölgesel ve küresel aktörlerin de içinde olduğu Suriye iç savaşının bitirilmesine yönelik çözüm arayışları içerisinde dahi bir rol üstlenerek, taraflar arasındaki görüşmelerin bir ayağını oluşturan Astana görüşmelerinin ev sahipliğini yapmıştır. 2015 yılında Türkiye ile Rusya arasında ortaya çıkan *uçak düşürme krizi* sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden tesisinde de yine dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev devreye girmiş ve başarılı bir arabuluculuk gerçekleştirmiştir. Kazakistan'ın uluslararası alanda güvenliğin ve barışın istikrarı yönündeki bu girişimleri sadece bir dış politika yaklaşımı değildir. Kazakistan iç istikrarı ve güvenliği ile bölgesel istikrar ve güvenliği birbirine paralel süreçler olarak yönetmektedir. Bu bağlamda Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından geçen 30 yıl içinde Kazakistan'ın çok boyutlu politikalarını ifade eden öncelikli kavramlar güvenlik, istikrar ve uluslararası iş birliği olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması hem Avrasya özelinde hem de küresel zeminde ideolojik, siyasi, sosyokültürel ve ekonomik bir miladı oluşturan jeopolitik bir kırılmadır. Her ne kadar pek çok alanda birbirinden farklı içeriklere ve politikalara sahip olsa da siyasi sınırlar açısından büyük oranda Rusya Çarlığı'nın devamını oluşturan Sovyetler Birliği'nin dağılması, jeopolitik alanda 70 yıllık bir dönemin sonunu değil, yaklaşık 150 yıllık bir dönemin sonunu

oluşturmuştur.¹ Bu jeopolitik kırılma Soğuk Savaş'ın sonunu getirirken, Avrasya coğrafyasında yeni ulus-devletler ortaya çıkmış ancak bununla birlikte Soğuk Savaş döneminin dondurulmuş siyasi ve etnik sorunları üzerinden yeni krizler ve çatışmalar da patlak vermiştir. Sovyet ordusunun Afganistan'dan çıkmasının ardından Afganistan'da iç savaş başlamış, Tacikistan iç savaşa sürüklenmiş, Kafkasya'da Azerbaycan ile Ermenistan savaşı patlak vermiş ve Rusya Federasyonu içinde de Çeçenistan'da çatışmalar şiddetlenmiştir. Avrasya coğrafyasının çevre kuşağında ise Balkanlarda Bosna Savaşı ve Orta Doğu'da 1991 Körfez Savaşı başlamıştır. Bu kriz ve çatışma ortamında Türkistan bölgesinin yeni cumhuriyetleri de hem radikal dini grupların tehdidi hem de olası etnik gerilimlerin ortaya çıkması açısından riskli bölgelerden biri olmuştur.

Kazakistan bir yandan Sovyet sonrası ortaya çıkan bu bölgesel ve küresel krizlerin doğurduğu güvenlik riskleriyle karşı karşıyayken diğer yandan da Sovyet ekonomik sisteminin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan ağır ekonomik kriz ve bu krizin doğuracağı muhtemel sosyo-politik riskleriyle karşı karşıya kalmıştır. Türkistan'daki diğer cumhuriyetler de benzer sorunlar ve risklerle karşılaşmıştır ancak Kazakistan'ı diğerlerinden farklı kılan en önemli iki sorun jeopolitik konumunun ve demografik yapısının doğurduğu riskler olmuştur. 2,7 milyon km²'lik yüzölçümü ile Avrasya coğrafyasında Rusya'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, kuzey komşusu ile 6,477 km, doğu komşu ile 1,782 km sınıra sahiptir. Jeopolitik konumu itibarıyla Rusya ile Çin arasında yer alan Kazakistan için bu durum hem riskleri hem de fırsatları bir arada barındırmaktadır. Demografik açıdan ise bağımsızlığın ilk yıllarında, yüzölçümü ile dünyanın dokuzuncu büyük ülkesi olan Kazakistan'ın nüfusu yaklaşık 16 milyon civarındayken, bu nüfusun sadece yüzde 40'ı

¹ Her ne kadar Türkistan'ın güney bölgeleri (Buhara, Hokand ve Hive hanlıkları) XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Çarlığı tarafından işgal edilmiş olsa da XIX. yüzyılın ortasında Sovyetler Birliğini oluşturan topraklarının büyük bir kısmı Rusya Çarlığı'nın egemenliğine girmiş durumdadır.

Kazaklardan oluşmaktaydı. Kazakistan siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma süreciyle birlikte ülkesindeki ulus inşası sürecini, bölgesel barış ve istikrarı koruyacak bir dış politika yaklaşımıyla beraber yürütmek zorunda kalmıştır. Bu makalede, Kazakistan'ın iç ve dış riskler karşısında güvenlik ve istikrarı sağlamaya yönelik izlediği politikalar değerlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci bölümde Kazakistan'ın demografik yapısının doğurduğu riskler ve bu risklere karşı Kazakistan'ın izlediği siyaset değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, Kazakistan demografik yapısıyla da doğrudan alakalı olan jeopolitik konumu ve bu konunun doğurduğu riskler ve fırsatlar karşısında Kazakistan'ın nasıl bir dış politika yaklaşımı geliştirdiği değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Kazakistan'ın bölgesel dini radikalizm tehdidine karşı yaklaşımı ve politikaları incelenmiştir.

Kazakistan'da Etno-Politik Yapı ve Barışçıl Ulus İnşası Süreci

1990'lı yıllardaki kriz ve çatışmalar Kazakistan hakkında da benzer öngörülerin ve beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kazakistan nüfusunun etnik dağılımında Kazak oranının az olması da bu beklentilerin doğuran bir etken olmuştur. Kazakistan'daki etnik Rus nüfusunun fazla olduğuna dikkat çeken Olivier Roy, Kazakistan'ın Rusya ile BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) çerçevesinde yürüttüğü entegrasyon süreçlerine Kazaklar arasında hoşnutsuzluğu artırdığını ve bunun milliyetçi patlamalara neden olabileceği iddiasında bulunmuştur. Hatta Roy tarafından Kazakistan, kaçınılmaz olarak etnik gerilimlerin insafına kalmış bir ülke olarak değerlendirilmiştir (Roy 2009:254). Ne var ki bağımsızlığın ardından geçen 30 yıl içinde Kazakistan'da etnik gruplar arasında büyük çapta bir çatışma yaşanmamıştır. Hatta bu durumla ilgili olarak Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'da etnik kaos bekleyenleri "bahtsız kahinler" olarak nitelendirmiş ve Kazakistan'ın karmaşık etnik kültürel yapısının potansiyel çatışma tohumları taşıdığını ancak Kazakistan'ın bu sorunu karşılıklı kültürel etkileşim ile aştığını belirtmiştir

(Nazarbayev 2003:142). Hakikaten Kazakistan'daki nüfusun etnik dağılımı sadece rakamlar ve bölgesel dağılımlar üzerinden incelendiğinde ve bu rakamlar bölgesel güvenlik riskleriyle birlikte değerlendirildiğinde, bu çok etnikli yapının bir çatışmaya dönüşme ihtimali üzerine öngörude bulunmak mümkündür.

Tablo 1. Kazakistan nüfusunun yüzdelik olarak etnik dağılımı (2019) (Stat.kz 2021).

BÖLGELER	<i>Kazak</i>	<i>Rus</i>	<i>Özbek</i>	<i>Ukrayın</i>	<i>Uygur</i>	<i>Tatar</i>	<i>Alman</i>
GENEL	67,98	19,32	3,21	1,47	1,47	1,10	0,97
Akmola	51,36	32,86	0,20	4,31	0,03	1,78	3,52
Aktöbe	82,84	11,34	0,16	2,49	0,01	1,06	0,66
Almatı	72,07	13,33	0,26	0,18	7,73	0,61	0,42
Atrau	92,59	5,27	0,25	0,12	0,02	0,36	0,08
Batı Kazakistan	76,35	19,26	0,10	1,41	0,01	1,29	0,19
Jambıl	72,73	9,78	2,53	0,24	0,25	0,78	0,38
Karagandı	51,80	35,47	0,33	2,91	0,05	2,23	2,32
Kostanay	40,76	40,97	0,15	8,22	0,02	1,83	3,11
Kızılorda	96,26	1,84	0,19	0,03	0,02	0,20	0,02
Mangıstau	90,99	5,42	0,36	0,27	0,02	0,24	0,04
Pavlodar	52,35	35,44	0,18	4,29	0,03	1,85	2,69
Kuzey Kazakistan	35,03	49,53	0,12	4,13	0,03	2,17	3,55
Türkistan	76,02	1,79	16,97	0,05	0,12	0,40	0,07
Doğu Kazakistan	60,56	36,02	0,11	0,28	0,07	1,18	0,93
Astana Şehri	79,01	12,85	0,98	1,32	0,13	1,11	0,86
Almatı Şehri	60,42	25,24	0,65	0,56	5,45	1,33	0,41
Çimkent Şehri	67,07	9,18	17,79	0,26	0,18	1,03	0,12

Tablo 1’de Kazakistan’ın resmi istatistik kurumunun verdiği 2019 yılına ait etnik dağılım verileri incelendiğinde Kazakistan’ın özellikle Rusya sınırındaki Kuzey Kazakistan, Kostanay ve Karagandı bölgelerinde Rus nüfusunun Kazak nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Yine Kazakistan’ın kuzeyinde yer alan Akmola ve Pavlodar bölgelerinde de Rus nüfusun yüzde 30’un üzerinde olduğu görülmektedir. Kazakistan’daki Kazak ve Rus nüfus arasındaki yüzdelik dağılım son yıllarda Kazaklar lehine artmıştır. Sovyet

döneminde ve bağımsızlığın ilk yıllarında ise ülke genelinde Rus nüfusunun daha kalabalık olduğu görülmektedir.

Rusya Çarlığı döneminden itibaren başlayan ve Sovyetler Birliği döneminde de devam eden öncelikle Rus nüfus olmakla birlikte farklı etnik grupların Kazakistan'a yerleştirilmesi, bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da çok etnikli bir demografik yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kazakistan'ın sosyal yapısındaki bu çok etnikli yapı Kazakistan'ın kimlik inşa politikasının da en önemli meselelerinden biri olmuştur. Kazakistan'ın çok etnikli yapısı yalnızca kimlik inşa politikası için değil aynı zamanda güvenlik politikaları için de önemli bir başlık olmuştur.

Tablo 2. Kazakistan'daki Rus ve Kazak nüfusunun yüzdeler olarak dağılımı
(Anes vd. 2003:59; Stat.kz 2021).

	1897	1926	1937	1959	1979	1989	1999	2006	2015
KAZAK	81,8	58,5	42,6	30,0	36,0	39,7	53,4	58,57	66,01
RUS	11,0	20,6	37,4	42,7	40,8	37,8	30,0	26,15	21,05

Tablo 2'de görüldüğü üzere, özellikle Sovyet dönemiyle birlikte Kazakistan'daki Kazak nüfusu yüzde 50'nin altına düşmüş ve ülkedeki çoğunluğunu kaybetmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında hemen önceki verilere göre de Kazakistan bağımsızlığını kazandığı yıllarda ülkedeki Kazak nüfus artmış olmasına rağmen yaklaşık yüzde 40 seviyesindedir. Bu durum Kazakistan için bağımsızlık sonrasında siyasî, sosyo-kültürel ve güvenlik zemininde önemli bir sorun oluşturmuştur. Sovyetler Birliği döneminde sosyo-kültürel olarak Rus dil ve kültürünün baskınlığı dolayısıyla ülkedeki diğer etnik gruplara göre birincil konuma sahip Ruslar, bağımsızlığın ardından Kazakistan'da artık bu konumlarını kaybetmişlerdir. Ancak nüfus içindeki ağırlıklarını uzun bir süre daha korumaya devam etmişlerdir. Bu değişim Sovyet coğrafyasında Rusya dışında yaşayan tüm Ruslar için olduğu gibi Kazakistan'daki Ruslar açısından da büyük bir şok olmuştur. Sovyetler Birliği içinde "eşitler arasında birinci" konuma sahip olan Rusların, Rusya dışındaki

cumhuriyetlerde, yerli halkların kültürleriyle neredeyse hiçbir diyalog geliştirmemiş olması bu psikolojik şokun etkisini artırmıştır (Nazarbayev 2003:136). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ilk yıllar daha zor geçmiş ve Rusların ilk başta bu duruma uyum sağlamakta zorluklar yaşadığı söylenebilir. Hatta bu dönemde Ruslar arasında eski devletin yeniden ayağa kaldırılması yönünde hayaller ve bu yöndeki marjinal düşünceler öne çıkmıştır (Nazarbayev 2003:137). Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda Sovyet sonrası coğrafyada Rus azınlığın çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde, bölgesel özerklik talepleri de gündeme gelmiştir. Bu tartışma özellikle Moldova'nın doğusu, Estonya'nın kuzeydoğusu, Ukrayna'nın güneyi ve doğusu ve Kazakistan'ın kuzeyi için ortaya çıkmıştır (Brubaker 2009:62). Bununla birlikte öncelikli konumunu kaybeden Ruslar bir yandan da Kazakistan'dan Rusya'ya göç etmeye başlamıştır.

Tablo 3. *Kazakistan'dan Rusya'ya göçler* (Alimbekova ve Zaynalova 2005).

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Rusya'ya Göç Edenlerin Sayısı (Bin)	196,8	344,4	187,3	138,6	216,7	178,0	108,4	109,3

Her ne kadar Kazakistan'daki çok etnikli yapı ve kuzey bölgelerdeki yoğun Rus nüfusu bir sorun olarak görülse de bu sorunun aşılması ve ülke içindeki Kazak nüfusunun oranının artırılması için etnik bir gerilim ya da Rusların göç ettirilmesi yönünde bir yaklaşım ortaya çıkmamıştır. Brubaker, Kazakistan devleti tarafından anti-Rus bir politika izlenmediği, etnik gerilimi ve şiddeti teşvik eden yaklaşımlar ortaya çıkmadığı takdirde, ülkedeki Rusların kalabalıklar halinde Rusya'ya göç etme ihtimalinin azalacağını öngörmüştür (Brubaker 2009:177-178). Nitekim Nazarbayev'in yaklaşımı da bu yönde olmuştur. Nazarbayev'e göre, Kazakistan'ın istikrarlı bir şekilde kalkınması için ülkede yaşayan etnik grupların kültürel hayatlarının herhangi bir engelle karşılaşmaması ve Devletin ülkesindeki etnik grupların kültürel gelişimini destekleyen hukuki

imkanları sağlaması gerekmektedir. Bu yönde bir yaklaşımla hareket eden Nazarbayev, Sovyetler Birliği'nin deneyimlerine atıfta bulunarak oradan dersler aldıklarını ve etno-kültürel çeşitliliği tek tipe indirgeme çabalarının doğru olmayacağını da belirtmiştir. Kazakistan'dan Rusya'ya göçmeyen ve Kazakistan vatandaşlığını kabul eden Rusların varlığı ise Nazarbayev'e göre Kazakistan devleti açısından olumlu bir durumdur (Nazarbayev 2003:140). Ancak Kazakistan devleti açısından ülkedeki etnik kültürlerin geliştirilmesinin yanında ortak bir kimlik alanının da oluşturulması gerekli görülmüştür. Sovyet sonrası coğrafyada, bağımsızlığın ilk yıllarında etnik Rus nüfusun fazla olduğu Litvanya'da millileştirme süreci, Rus dili ve kültürünü dışlayan bir çizgide ilerlerken, Kazakistan'da Litvanya'nın aksine her iki dili ve etnik grubu koruyan ve halkların dostluğunu vurgulayan bir söylemle ülkedeki istikrarı sürdürme yönünde bir politika izlenmiştir (Kudaibergenova 2016:4). Litvanya'da aydınların etnik Litvanyalı kimliği üzerinden izledikleri milliyetçi siyaset, devletin kimlik politikaları üzerinde belirleyici bir rol oynarken, Kazakistan'da Devlet Başkanı Nazarbayev'in etnik milliyetçiliği kontrol eden, birleştirici ve çoğulcu söylemi, kimlik siyaseti üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Kudaibergenova'ya göre Kazakistan'ın bu yaklaşımı, rejimin ve istikrarın sürdürülebilirliği için geçerli bir yaklaşım olmasının yanında, Kazak milliyetçilerinin memnuniyetsizliklerini gösterebilecekleri bir alanın da ortaya çıkmasına neden olmaktadır (2016:12).

Kazakistan ülkedeki çok etnikli yapı içerisinde ortak bir kimlik oluşturma gayesiyle Kazakistanlılık kimliğini oluşturmaya çalışmaktadır. Ülkedeki her etnik grubun kendi kültür dairesi içinde kalarak hareket etmesi Kazakistan devletine yönelik ortak bir aidiyetin oluşmasını engellemektedir. Etnik kültürlerin kendi ortamları içinde yalıtılmış halde gelişmelerinin, Kazakistan'daki halklar arasındaki kültürel mesafeyi artıracığını belirten Nazarbayev, böyle bir sürecin Kazakistanlı adıyla oluşturulacak olan yeni sosyal yapının mensuplarını da birbirinden uzaklaştıracağını yazmıştır (Nazarbayev 2003:130). Nazarbayev, Kazakistan'da

yaşayan tüm etnik gruplar için en öncelikli kimliğin yurttaşlık temelinde Kazakistanlılık olduğunu vurgulamıştır (Nazarbayev 2003:135). Nazarbayev her ne kadar yazılarında ve konuşmalarında Kazakistanlı kimliğine vurgu yapsa da devletin kimlik inşa politikasının merkezinde Kazak millî kimliği yer almaktadır.

Nazarbayev'in 12 Nisan 2017 tarihinde yayınlanan ve daha sonra makale içindeki her bir hedefin devlet projesine dönüştürüldüğü *Bolaşakka Bagdar: Ruhani Jangıru* (Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış) adlı makalesinde, temel konularından biri millî kimliğin korunması ve güçlendirilmesi olmuştur (Nazarbayev 2017:1-3). Bu makalede Nazarbayev, hitap cümlelerinde ya "milletimiz" ifadesini kullanıp hemen devamında "yani bütün Kazakistanlılar" diye bir ek açıklama yapmış ya da "tüm Kazakistan vatandaşları" ifadesini tercih etmiştir. Ancak makalenin genelinde ortaya koyulan, "Latin alfabesine geçiş", "Sosyal bilimler alanında Kazak dilinde 100 yeni ders kitabı", herkesin kendi doğduğu yere katkı sağlamasını planlayan "doğduğun yer programı", Kazakistan'ın kültürel ve tarihî yerlerinin korunmasını ve tanıtılmasını hedefleyen "Küresel Kazakistan Çağdaş Projesi", ve sosyal, fen bilimleri ve sanat alanında gençleri desteklemeyi hedefleyen "100 yeni isim" gibi proje ve programların tamamı Kazak millî kimliği ve kültürü temelinde hazırlanmıştır. Makaledeki korunması ve güçlendirilmesi amaçlanan kimliğin vatandaşlık temelli bir siyasî kimlik değil Kazak millî kimliği olduğu açıktır (Düğen 2018:335). Kazak millî kimliğinin öncelikli konumu kamusal ve sosyal hayatın her yerinde açıkça görüldüğü gibi Kazakistan'daki kimlik inşa politikası için de Kazak millî kimliğinin öncelikli olduğu zaten Nazarbayev tarafından açıkça ifade edilmiştir. Nazarbayev bu önceliği şu sözlerle belirtmiştir; "*Kazak millî bilincinin geliştirilmesi, 'Kazak' diye adlandırılan olağanüstü tarihî ve kültürel bütünlüğe ait olma duygusu, etnik olarak en başlı önceliklidir. Burada diplomatik açıklamalar yapmaya da bu önceliği düşüncemizden çıkarmaya da gerek yoktur. Bu kesinlikle normal bir olgudur*" (Nazarbayev 2003:190).

Kazakistanlı kimliği devlet tarafından her ne kadar sık sık ifade edilse ve resmi olarak kullanılsa da toplum nezdinde zayıf bağlara

sahiptir. Kazakistan'daki insanlar Kazakistanlı kimliğine nazaran etnik kimlik bağları daha güçlüdür (Cummings 2005:139). Kazak millî kimliğinin güçlendirilmesi ve etkinliği sadece sosyal ve kültürel anlamda değil devlet yönetiminde de görülmektedir. Devletin temel kurumlarında Kazakların baskın etkinliği, devletin sahibinin de Kazaklar olduğunun sembolik bir belirtisidir (Cummings 2005:153). Kamusal ve sosyal alanda Kazak millî kimliğinin baskınlığına rağmen bu durumun diğer etnik gruplar üzerinde doğrudan bir baskıya dönüşmesi ve olası bir etnik gerilim açık bir şekilde görünmemektedir. Nazarbayev'in Kazakistan halkı için kullandığı uluslararası retorik ve etnik gruplar arasındaki etkileşimi sağlayan kurumların varlığı milliyetçi bir gündemin oluşmasını engellemektedir (Cummings 2005:148). 1995 yılında anayasal bir kurum olarak kurulan Kazakistan Halkı Asamblesi, 394 temsilcisiyle, Kazakistan'daki tüm etnik grupların temsil edildiği, etnikler arası etkileşimi sağlayan en önemli kurumdur. Nazarbayev'in başkanlık ettiği Kazakistan Halkı Asamblesi, 2007 yılından itibaren Kazakistan parlamentosuna da 9 milletvekili gönderme hakkına sahip olmuştur (Kazakistan Halkı Assambleyası 2021). Etnik kimliklerin Kazakistanlı kimliği çatısı altında birleştirilmesi, Kazakistan Halkı Asamblesi örneğinde de olduğu gibi etnik kimliklerin kendilerini temsil ederek ve etnik-kültürel özelliklerinin korunarak devamıyla gerçekleştirilmektedir. Kazakistanlı kimliği bu haliyle sadece resmi söylemde kullanılan, ortak bir yurttaşlık bilincini oluşturmaya yönelik, halk nezdinde etnik aidiyetin önüne geçemeyen bir söylemdir. Aslında Kazakistan devletinin de Kazakistanlı kimliği potasında tüm etnik kimliklerin eritilmesi gibi bir amacı yoktur. Bunun beyanı da yine bizzat Nazarbayev tarafından yapılmıştır. Gelecekte bütün halkın Kazakistanlı ulusuna dönüştürülmesi gibi bir görevlerinin bulunmadığını yazan Nazarbayev, Kazakistan'ın etnik, dini ve kültürel yapısı itibarıyla de bunun zaten mümkün olmayacağını belirtmiştir (Nazarbayev 2003:191). Nazarbayev Kazakistan'daki kimlik inşasını iki aşamada açıklamıştır. İlk aşama, Kazakistan'da birliğin ve istikrarın temeli olarak görülen, tüm yurttaşların çıkarlarını eşit seviyede

koruyan Kazakistan devletinin kimliğidir. Burada devlete olan ortak aidiyeti gösteren siyasî yurttaşlık kimliği, yani resmi söylemdeki Kazakistanlı kimliği anlaşılmaktadır. İkinci aşama ise Kazak millî kimliğidir. Burada da Kazak millî kimliğinin henüz istenilen bütünlüğe kavuşmadığı ve Kazak millî kimliği güçlenmeden Kazakistan'da vatanseverliğin cansız kalacağını belirtilmiştir (Nazarbayev 2003:191).

Kazakistan'daki kimlik inşası sürecinde Kazak millî kimliğinin konumunun tanımlanması açısından Brubaker'in *uluslaşan devlet* kavramı içindeki *çekirdek ulus* kavramı açıklayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Brubaker, *uluslaşan devletler* kavramı için beş özellik aramaktadır. Bunlar (1) Devlet bir "çekirdek ulus" (core nation) ya da "çekirdek milliyet" içerir, (2) mülkiyet veya öncelik hususunda, devlet çekirdek ulusun ya da çekirdek ulus devlet için olarak anlaşılır, (3) çekirdek ulus zayıf ya da sağlıklı olmayan koşullara sahiptir, (4) Devlet çekirdek ulusu dil, kültür, demografi, ekonomik refah ve siyasî hegemonya açısından sağlamlaştırmaya ihtiyaç duyar, (5) çekirdek ulusun öncelikli olarak uğradığı zulüm ve ayrımcılığın ıslahı için tedavi ve tazmin edilmeye ihtiyacı vardır (Brubaker 2011:1786). Brubaker'in çekirdek ulus kavramı Kazakistan'da etnik olarak Kazakları karşılamaktadır ve Cummings'in ifade ettiği gibi devlet içinde Kazakların pozisyonunu ve etkinliğini artırma çabası vardır. Ancak Kazakistan'daki kimlik politikaları açısından Kazakların uğradığı bir zulüm ve ayrımcılığın olduğu ve bunun tedavi ve tazmin edilmesi noktasında, Kazakistan'da belirgin bir şekilde Sovyet veya Rus karşıtı bir resmi siyaset yoktur. Bununla birlikte Kazakistan'da Kazakların ve Kazak kültürünün devlet içindeki etkisinin artırılmasına rağmen diğer etnik grupların Kazaklaştırılmasına yönelik herhangi bir siyaset de izlenmemektedir. Aksine Kazaklarla diğer etnik gruplar arasındaki sınırlar kültürel anlamda korunmaktadır. Nitekim Brubaker makalesinin başka bir yerinde şunu ifade eder; uluslaştırma söylemleri, politikaları ve süreçleri asimilasyonist değil farklılaştırıcıdır (Brubaker 2011:1805). Bu bağlamda yine Brubaker'in uluslaşan

devletler kavramsallaştırmasında yer alan özelliklerin içindeki, çekirdek ulusun dil ve kültür alanında sağlamlaştırılması özelliği Kazakistan'da açıkça görülmektedir çünkü Kazakistan'daki eğitimin millîleştirilmesindeki ilk hedef ülkedeki etnik azınlıklar değil, kentlerdeki dil olarak Ruslaşmış Kazaklardır (Brubaker 2011:1799).

Kazakistan'da çekirdek ulus olan Kazaklar, Kazakistan'ın asıl sahipleri olarak görülmektedir. Bu hem anayasada hem de kurucu devlet başkanının yazılarında açıkça görülmektedir. Millî kimliği, millete aidiyeti güçlendiren en temel unsur ortak mekandır (Smith 1994:25). Bu mekânın kime ait olduğunun vurgusu, devletin asıl sahibinin de kim olduğunun göstergesidir. Kazakistan Anayasası'nın girişi ise şu cümlelerle başlamaktadır:

“Biz, ortak tarihi kaderle birleşmiş Kazakistan Halkı, Ezeli Kazak yerinde devlet kurup, kendimizi özgürlük, eşitlik ve birlik ideallerine adanmış, barışçıl vatandaş toplumu olmanın farkına vararak, Dünya toplumu içinde hak ettiği yeri almayı dileyip, şimdiki ve gelecekteki nesiller önünde yüksek sorumluluğumuzun bilincinde, egemenlik hakkımızı temel olarak alıp, bu anayasayı kabul ediyoruz” (Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası).

Anayasanın giriş cümlesinde, devleti kuranın Kazakistan halkı olduğu ancak devletin kurulduğu toprakların “ezeli Kazak yeri” olduğu belirtilmiştir. Anayasadaki bu girişe atıfla Nazarbayev de bütün Kazakistan'ın, Kazak ulusunun tarihî-genetik mekânı olduğunu, bunu da hukuki olarak anayasal ve uluslararası düzeyde temellendirdiklerini yazmıştır (Nazarbayev 2003:194).

Kazakistan'daki olası bir etnik gerilimi önleyen en önemli etken devletin tüm etnik grupların, özellikle Rusların ülke içinde herhangi bir baskı görmesini engelleyen yaklaşımı ve resmi olarak Kazakistanlı söylemine vurgusudur. Ancak Kazakistanlı söylemi bu sembolik bir anlamın ötesinde, toplum nezdinde güçlü bir çatı kimlik haline gelememiştir. Kazakların çekirdek ulus olarak devletin merkezindeki öncelikli konumu her geçen gün güçlendirilmiştir. Diğer etnik gruplara yönelik herhangi bir toplumsal baskının

görünür şekilde olmayışı da Kazaklar ile diğer etnik gruplar arasında hiçbir olumsuz algılanmanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle Kazak nüfusunun genel demografik yapı içindeki yoğunluğunun artmasıyla birlikte ülke içinde Kazak millî kimliğinin baskınlığının arttığı ya da artacağı yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Ülke içinde Kazakların oranı 1989'da yüzde 39,7'den 1994'te 44,3'e, 1999'da ise yüzde 54,3'e yükselmiştir. Ülkedeki Rus nüfusunun oranı ise aynı dönemde yüzde 37,7'den 34,8, 1999 yılında ise yüzde 30'a gerilemiştir. Günümüzde ise bu oranlar arasındaki fark Kazaklar lehine daha da açılmıştır. Kazakistan Yüksek Sovyeti'nde milletvekili olarak görev yapmış olan Viktor Vodolazov, bağımsızlığın ilk yıllarında yaptığı değerlendirmede, Kazakistan'daki iki ana kültürel grubunun eşit güce sahip olduğunu ve bundan dolayı hiçbir grubun diğerini engellemeyi ummadığını, böyle devam ettiği sürece de iki grup arasındaki uzlaşının devam edeceğini belirtmiştir. Pal Kolsto ise bu değerlendirmeyi demografik dengenin bozulması durumunda etnik bir gerilimin olabileceğine dair bir uyarı olarak değerlendirmiştir (Kolsto 1998:64). Kolsto aynı zamanda ülkedeki etnik demografik yapıyı değerlendirirken, Ukraynalı, Tatar ve Belaruslu gibi toplulukların kendine özgü geleneklerinin bazı unsurlarını korumuş olsalar da bu grupların dil olarak Ruslaştıklarını ve bundan dolayı bu etnik grupların da Ruslarla birlikte Ruslaşmış topluluklar olarak görülebileceğini belirtmiştir. Kolsto, buradan hareketle de Kazakistan'da çok kültürlü bir yapıdan ziyade iki kültürlü bir yapı olduğunu iddia etmiştir (Kolsto 1998:52). Kazakistan'da dil üzerinden kimlik ve kültürlerin tanımlanması ve sınıflandırılması kesinlikle doğru sonuç vermeyeceği gibi ülkede Ruslaşmış sınıfa dahil edilemeyecek etnik grupların varlığı da azımsanmayacak kadar güçlüdür. Öncelikle dil üzerinden bir sınıflandırma ile Kazakların bir kısmını da Ruslaşmış sınıfa dahil edebilirsiniz ancak bu kimlik ve kültür açısından pek mümkün değildir. Kazakları Rus toplumundan kimlik nezdinde tamamen farklı kılan unsur dil değil secere, yani soydur. Bu Kazak millî kimliğinin

belirleyicisi ve kültürün devamını sağlayan sosyal bir kurumdur (Yessenova 2005:667).

Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında beklenen etnik gerilim hiçbir zaman geniş çaplı bir çatışmaya dönüşmemiştir. Burada devletin izlediği kimlik politikasının ve etnikler arası iletişim dilinin etkisi büyüktür. Ancak bununla birlikte etnik gruplar arasında hiçbir olumsuzluğun olmadığını söylemek mümkün değildir. Bugünkü siyasî ve ekonomik istikrarın zayıflaması, devletin etnikler arası iletişim dilini ve politikasını değiştirmesi durumunda, etnik gerilimlerin yaşanması ihtimal dahilinde görünmektedir. Ancak bununla birlikte belirtmek gerekir ki, Kazakistan devletinin ülkedeki diğer etnik grupları Kazaklaştırma yönünde bir politika izlemesi mümkün değildir. Kazak millî kimliğinin geleneksel yapısı diğer etnik grupları asimile edebilecek bir yapıya sahip değildir. Şöyle ki, Kazak kimliği daha önce de belirtildiği üzere soy temelli bir kimliktir. Kazak olmanın ön şartı Kazakları oluşturan uruğlardan birine mensup olmaktan geçmektedir. Bu uruğlardan herhangi birine seçere ile bağlı olunmadığı takdirde farklı etnik kökenden birinin Kazak olarak kabul edilmesi toplumsal olarak mümkün değildir. Bu haliyle Kazak millî kimliği genişleyebilen ve kapsayıcı bir yapıya sahip değildir. Aksine uruğ aidiyetiyle, Kazak şeceresine sahip olmayanları Kazak olarak kabul etmeyen bir yapıya sahiptir.

Avrasya Jeopolitiğinin Seçenekleri: Rusya Mı, Türk Dünyası Mı?

Kazakistan'ın jeopolitik konumu güvenlik algılamaları ve dış politika yaklaşımı üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Bu jeopolitik konum gereği kuzey komşusu ile zorunlu bir müttefiklik ilişkisi olan Kazakistan, kalabalık nüfusu ve yükselen ekonomisi ile dikkat çeken doğu komşusu Çin ile de tehdit algılamaları ve dış politika alternatifi oluşturma arasında bir denge gözetmeye çalışmaktadır. Bunun yanında Kazakistan, Türkiye ve Türk cumhuriyetleriyle olan ilişkilerinde de kurumsallaşma sürecine öncülük etmekle birlikte, 2020 itibariyle bütünleşme süreçlerini de dile getirmekten

kaçınmamıştır. Kazakistan için dış politikada da öncelik bölgesel güvenliğin, istikrarın ve barışın korunmasıdır ki, böylece ülke içindeki istikrar ve barışı da koruyabilmektedir.

Rusya'nın Güvenlik Şemsiyesi ve Kazakistan

Rusya ile Kazakistan arasındaki ilişkiler Kazakistan'daki kimlik inşa politikasındaki güvenlik ve dış politika boyutunun en önemli ve belirleyici kısmını oluşturmaktadır. Rusya, Kazakistan'ın dış politikası ve güvenlik algılamaları açısından bir tehditten ziyade güvenilir bir iş birliği ortağı olmuştur. Rusya'nın emperyal geçmişi, Kazakistan'ın Rusya ile ilgili tereddütlerinin sürekli canlı tutulmasına neden olmaktadır ancak buna rağmen Kazakistan bağımsızlık sonrası en sıkı iş birliği ve bütünleşme süreçlerini yine Rusya ile birlikte gerçekleştirmektedir. Kazakistan'daki kimlik inşa politikası açısından Rusya-Kazakistan ilişkilerinin üç önemli zemini mevcuttur. Birincisi her iki ülkenin jeopolitik konumlarıdır ki, bu jeopolitik konum karşılıklı iş birliğini mecburi kılmaktadır. İkincisi Çarlık döneminden başlayan ve Sovyetler Birliği döneminde pekişen ortak tarihî geçmiştir. Çarlık dönemi Kazakistan tarihi açısından sömürgeci bir dönemi ifade ediyor olsa da o dönemden itibaren oluşan ortak bir kültürel mirasın varlığı iki devlet arasındaki ortak noktaları artırmaktadır. Ortak Sovyet geçişinin olumlu hatıraları ve mirası ise olumsuz hatıralardan ve etkilerden daha ön planda yer almaktadır. Üçüncüsü ise, ortak tarihî geçmişin Kazakistan'da bıraktığı sosyokültürel mirastır. Rus dili ve kültürünün yanında, kalabalık bir etnik Rus nüfus, Kazak millî kimliğinin gelişimi açısından olumsuz bir etken olsa da Kazakistan-Rusya ilişkileri açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu üç ortak zemin bağlamında Nazarbayev'in öncülüğünde gelişen yeni Avrasyacı yaklaşım, Kazakistan-Rusya iş birliğinin kurumsallaşarak ve genişleyerek Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşmasını sağlamıştır. Ekonomik bir iş birliği ve bütünleşme süreci olarak ortaya çıkan Avrasya Birliği, etkileri bakımından Kazakistan'daki kimlik inşa sürecinin bir unsuru olmuştur. Bu bölümde, Rusya-Kazakistan ilişkilerinin kronolojik gelişimini, ekonomik ilişkilerin detaylarını ya

da siyasî temasları ve imzalanan antlaşmaları vermek yerine iki ülke arasındaki ilişkilerin, Kazakistan'ın kimlik inşa politikasına etkileri, yukarıda sayılan üç zemin üzerinde değerlendirilecektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Avrasya coğrafyası için yeni jeopolitik bir durumun oluşmasına neden olmuştur. Moskova merkezli idare edilen, ortak bir ideolojiye, ekonomik sisteme ve dış politikaya sahip 22 milyon 400 bin km²'lik Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa'dan Çin sınırına kadar yeni devletlerle birlikte yeni siyasî yaklaşımların, sistemlerin ve parçalı bir jeopolitik yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyet sonrası coğrafyanın güney sınırlarında etnik temelli pek çok gerilim ve çatışma yaşanırken, Kazakistan bu gerilim ortamından kendini koruyabilmiştir. Bu haliyle Rusya açısından da Kazakistan, iç savaş ve etnik gerilimlerin yaşandığı Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında güvenli bir tampon bölge oluşturmuştur. Kazakistan aynı zamanda Çin ile Rusya arasında da geniş coğrafyasıyla güvenli bir geçiş bölgesi konumundadır. Bu durum Rusya açısından Kazakistan'ı güvenli bir tampon bölge haline getirmiştir (Djalili & Kellner 2009:67). Bununla birlikte Kazakistan, Rusya'nın Türkistan ve Çin ile olan ilişkilerinde zorunlu bir geçiş bölgesi durumundadır. Bu haliyle Kazakistan'ın siyasî ve ekonomik istikrarı, Rusya'nın sadece Kazakistan ile olan ilişkilerini değil aynı zamanda Rusya'nın Türkistan coğrafyasındaki diğer ülkelerle ve Çin ile olan ilişkilerini de doğrudan etkileyecek bir öneme sahiptir.

Kazakistan açısından ise Rusya, bölgesel istikrarsızlığa, gerilime ve çatışmaya karşı iş birliği yapılması gereken bir ortaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası jeopolitik durumu değerlendiren Nazarbayev, bu durumu jeopolitik bir parçalanmışlık olarak tanımlamış ve bu parçalanmışlık neticesinde Türkistan'daki ülkeler arasındaki siyasî ve askerî konsolidasyonun zayıflaması sonucunu doğurduğunu belirtmiştir (Nazarbayev 2012:148). 1990'lı yılların başından itibaren, Kazakistan için endişe verici olan, eski Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarında yaşanan siyasî istikrarsızlıklar ve sıcak çatışmaların ortaya çıkması olmuştur. Afganistan'da sonu gelmeyen

savaş ve istikrarsızlığın Tacikistan'a sıçraması ve burada başlayan iç savaş ile birlikte, Kırgızistan'daki etnik gerilimler ve siyasî istikrarsızlık, Kazakistan'ın endişeyle takip ettiği gelişmeler olmuştur (Nazarbayev 1996:185). Eski Sovyetler Birliği'nin güney sınırındaki bu istikrarsızlık ve gerilim sadece Türkistan bölgesiyle sınırlı kalmamış, Hazar'ın batısında, Kafkasya'da da Çeçenistan'dan, Gürcistan'a ve Azerbaycan-Ermenistan savaşına uzanan bir çatışma bölgesi ortaya çıkmıştır (Nazarbayev 1996:185). Nazarbayev'e göre bu jeopolitik parçalanmışlığın neticesinde ortaya çıkan çatışma, gerilim ve istikrarsızlık kuşağına karşı, Kazakistan'ın bölgesel ve uluslararası iş birliklerini etkin hale getirmesi gerekli olmuştur. Özellikle KGAT'ın askerî kanadının güçlendirilmesi, bölgesel barış ve istikrarın sağlanması açısından önemli görülmüştür. Nazarbayev'e göre, KGAT'ın askerî rolü, yalnızca dış tehditlerin savuşturulması yönünde değil, aynı zamanda iç etkenler neticesinde ortaya çıkabilecek iç çatışmalara karşı da önem arz etmektedir (Nazarbayev 2012:143-144). Bununla birlikte KGAT bünyesindeki askerî iş birliği, üye devletlerin silahlı kuvvetlerinin de güçlendirilmesini sağlamaktadır. Nazarbayev'e göre, Rus yapımı silahların KGAT üyeleri tarafından indirimli fiyatlarla satın alınması sayesinde, ülkelerin askerî harcamaları azalmış ve bu sayede üye devletlerin silahlı kuvvetlerinin modernizasyon süreci hızlandırılmıştır. Bölgedeki devletlerin silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu ile birlikte KGAT'ın askerî potansiyeli de daha güçlü bir duruma ulaşmıştır (Nazarbayev 2012:144). Elbette bu askerî iş birliği ve bütünleşme süreci, silahlı kuvvetlerin harcamalarını ve modernizasyonu olumlu bir şekilde etkilerken, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı da artırmaktadır. Bölgesel güvenliğin sağlanması ve silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesindeki maliyetin azaltılması için Rusya'ya duyulan ihtiyaç, Rusya'nın KGAT içerisindeki rolü, bölge devletlerinin Rusya'ya olan askerî ve siyasî bağımlılığını da artıran bir etki doğurmaktadır.

Bu jeopolitik parçalanmışlığın yanı sıra, Kazakistan-Rusya ilişkileri açısından esas sorun ayrı devletlerin kurulmasıyla birlikte bölgede ortaya çıkan ekonomik parçalanmışlık olmuştur. Sovyet

döneminde, Kazakistan sınırındaki Sibiryâ bölgelerindeki sanayi üretimi, Kazakistan'daki hammaddelerin kullanımına göre düzenlenmişti ve bölgede ekonomik bir bütünlük oluşturulmuştu (Somuncuoğlu 2016:92). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Sibiryâ bölgesiyle Kazakistan arasındaki hammadde-üretim-pazar bütünlüğü parçalanmıştır. 1990'lı yıllarda Rusya'daki ekonomik ve idari sorunlardan dolayı Kazakistan ile Rusya arasındaki ekonomik bölünmüşlüğü onarabilecek istikrarlı adımlar atılamamışken, 2000'li yıllarda Rusya-Kazakistan sınırındaki iş birliğini artırmaya yönelik Rusya federal merkezinin rolü artmış, sınır bölgeleri arasındaki bütünleşme süreci tutarlı ve istikrarlı bir gelişme dönemine girmiştir (Somuncuoğlu 2016:93). İlk olarak iki ülke arasındaki sınır bölgelerinin ekonomik parçalanmışlığını onarmak üzere başlayan işbirliği girişimleri, zamanla bölgesel bir ekonomik işbirliğine dönüşmüştür. 1995 yılında Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında gümrüklerin kaldırılması yönünde çalışmalar başlatılmış, 2000 yılında Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Avrasya Ekonomik Topluluğu oluşturulmuştur. 2010 yılında ise Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya tarafından bir gümrük birliği kurulmuştur. Ekonomik bütünleşmenin derinleşmesi ve kurumsallaşması sürecinin nihayetinde Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasında imzalanan antlaşma ile Avrasya Ekonomik Birliği kurulmuş, yaklaşık bir yıl içinde Kırgızistan ve Ermenistan da bu birliğe katılmışlardır (Avrasya Ekonomik Birliği 2021).

Kazakistan ile Rusya arasındaki dış ticaret dengeleri açısından bakıldığında Kazakistan aleyhine büyük bir dış ticaret açığı mevcuttur. Dünya Bankası'nın 2018 verilerine göre, Kazakistan'ın ihracatında ilk sırayı yaklaşık 11 milyon 734 bin dolar ile İtalya alırken, Çin ve Hollanda'nın ardından 5 milyon 279 bin dolar ile Rusya dördüncü sırada yer almaktadır. Buna karşılık Kazakistan'ın ithalatında Rusya, 13 milyon 237 bin dolar ile ilk sırada yer almaktadır. Kazakistan'ın ihracatının yalnızca yüzde 9'u Rusya'ya gerçekleştirilirken, Kazakistan'ın ithalatının yüzde 39'u Rusya'dan

gerçekleştirilmektedir (Dünya Bankası 2021). Bu ekonomik tablo Kazakistan'da Avrasya Ekonomik Birliği'ne yönelik eleştirilere de neden olmaktadır. Rusya-Kazakistan arasındaki ekonomik dengesizliğin yanında eleştirilerin temelinde ise Rusya'nın sömürgeci geçmişi yer almaktadır. Kazak siyasetçi Dos Köşim'e göre, Avrasya Ekonomik Birliği, her ne kadar ekonomik bir örgüt olarak gösterilse de ekonomik değil siyasî bir örgüttür. Köşim, özellikle Rusya'nın sömürgeci geçmişiyle birlikte Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi örneğini de vurgulayarak, bu örgütün Kazakistan'ın bağımsızlığı için bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Baq.kz 2014). Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdür Yardımcısı Janat Mominkulov da Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomik değil siyasî bir örgüt olduğunu belirtmiş ve örgütün on-yirmi yıl boyunca Kazakistan'ın millî gelişimini etkileyeceğini yazmıştır (Maminkulov 2014). Kazak milliyetçisi Aydos Sarım ise Avrasya Ekonomik Birliği'ne imza atıldığı gün, Kazakistan'ın gerçek bağımsızlık ve millî devlet olma mücadelesinin ikinci aşamasının başladığını söylemiştir. Sarım, Rusya ile savaşmanın mümkün olmadığını ancak Rusya'yla dost da olunamayacağını belirtmiş ve Ukrayna meselesini hatırlatarak, komşularının topraklarını işgal eden bir Rusya ile ortak bir örgüt kurmanın iyi bir sonuç vermeyeceğini söylemiştir (Sarım 2014). Kazakistan'da Avrasya Ekonomik Birliği'ne karşı olanların argümanı genellikle bu örgütün ekonomik örgüt olmaktan daha çok siyasî amaçlarının olduğu ve Rusya'nın sömürgeci hedeflerine fayda sağladığı yönündedir. Aynı zamanda bunun Kazakistan'daki millî devlet olma sürecini de olumsuz etkileyeceğini yönünde bir algı mevcuttur.

Kazakistan ile Rusya arasındaki iş birliği ve bütünleşme sürecini ekonominin ötesinde siyasî ve jeopolitik bir bütünleşme olarak okuyan yalnızca Avrasya Ekonomik Birliği'ne karşı çıkan Kazaklar değildir. Yeni Avrasyacılığın en önemli temsilcilerinden biri olan Aleksandır Dugin de Kazakistan ile Rusya arasındaki iş birliği ve bütünleşme eğilimini ekonomik olmaktan çok jeopolitik bir bütünleşme olarak değerlendirmektedir. Avrasyacı yaklaşımlara hem

Kazak milliyetçilerinin hem de Rus milliyetçilerinin karşı çıktığını belirten Dugin, Kazak milliyetçilerinin Avrasyacılığı, Rusya'nın yeni sömürgeci politikası olarak gördüklerini, Rus milliyetçilerinin ise bunu, Rusya'yı Türklere ve Müslümanlara satmak olarak değerlendirdiklerini yazmıştır (Dugin 2006:XI). Kazak milliyetçisi Sarım, Avrasya Ekonomik Birliği'ne imza atıldığı günü, Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinin ikinci aşamasının başladığı gün ilan ederken, Dugin ise Nazarbayev'in Avrasya Birliği'nin kurulması yönünde ilk çağrısını yaptığı 3 Haziran 1994 tarihinin, yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dugin'e göre, *"O dönemde Sovyet sonrası Avrasya'nın bölgesel ve stratejik sistemi, en alt kritik noktasına ulaşmıştı. Eğer o anda siyaset bakımından aksi bir vektör kendini hissettirmeseydi, Rusya'nın kendisinde bile süreçlerin hangi senaryoya göre devam edeceğini tahmin etmek zordu."* Nazarbayev'in Avrasya Birliği'nin kurulması yönündeki çağrısı Dugin'e göre Rusya'nın bile siyasî geleceğini etkilemiştir. Bundan dolayı Dugin, *"Nazarbayev'in devrimci jeopolitik projesinin mahiyeti 'kutupların tamamen değiştirilmesinden' ibaretti"* diyerek, Nazarbayev'in aslında uluslararası sistemin geleceği açısından da belirleyici bir rol üstlendiğini ifade etmiştir (Dugin 2006:7).

Nazarbayev'in Avrasyacılık ve Avrasya Ekonomik Birliği hakkındaki yaklaşımlarında ise önceliğin ekonomik işbirliğine ve bütünleşmeye verildiği görülmektedir. Ancak bununla birlikte Nazarbayev de Avrasya'da jeopolitik ve kültürel bir yakınlaşmayı yoksaymadığını belirtmektedir. Nazarbayev 27 Ekim 2011 tarihinde yazdığı *"Euraziyalık Odak: İdeyadan Bolaşaktın Tarihine"* (Avrasya Birliği: Fikirden Geleceğin Tarihine) adlı makalesinde şu cümleleri yazmıştır:

"İlk olarak, medeni ve kültürel faktörlerin önemini yok saymadan, ben ilk önce, ekonomik pragmatizm temelinde bir bütünleşmeyi önerdim. Hayali jeopolitik fikirler ve sloganlar değil, ekonomik çıkarlar bütünleşme sürecinin lokomotifini olacaktır. Bundan dolayı gelecek Avrasya Birliği'nin başlangıcındaki temel, ortak ekonomik

alandaki halklarımızın birleşerek başarılı gelişiminin geniş bir alanı olacaktır.

İkinci olarak, ben her zaman gönüllü bütünleşmeye destek oldum ve olmaya devam edeceğim. Her bir devlet ve toplum, küreselleşen dünyada her şeyiyle özgün olmaya çalışmanın ve kendi sınırları içinde sıkışıp kalmanın anlamı olmadığı gerçeğiyle başa çıkmalıdır. Halkın ve devletin çıkarlarını önceleyen, gönüllü bütünleşme, ilerlemenin en kısa yoludur.

Üçüncü olarak, Ben Avrasya Birliği'ni en baştan, devletlerin eşitliğine, birbirinin iç işlerine karışmamasına, egemenliğine ve devlet sınırlarının dokunulmazlığına saygı ilkeleri temelinde bir ortaklık olarak gördüm" (Nazarbayev 2011).

Avrasya Birliği'nin öncelikli olarak ekonomik temelde bir iş birliği ve bütünleşme süreci olduğunu vurgulayan Nazarbayev, Avrasya Birliği'nin devletlerin egemenlik haklarına zarar getirmeyeceğini belirtmiştir. Avrasyacılar, ortak bir Avrasyalı millet fikrini desteklerken, Nazarbayev böyle bir ortak devlet veya vatandaşlık öngörmemiş, Rusya ile iş birliği sürecinin ekonomik faydalarını öncelikli olarak görmüştür (Cummings 2003:141). Buna rağmen, Kazakistan ile Rusya arasındaki bütünleşme sürecinin kimlik ve kültür boyutunun olmadığını iddia etmek doğru değildir. Avrasya'daki bütünleşme sürecinin sosyokültürel zeminde de gelişeceğini yine Nazarbayev belirtmektedir. Nazarbayev aynı makalesinin devamında, Avrasya Birliği'nin jeopolitik ve kültürel boyutuna şu şekilde değinmiştir.

"Toplumumuzun hayatının tüm derinliklerine inen doğrudan bir bütünleşme süreci işlemektedir. Avrasya bütünleşme fikri, hayatı bir gücün tezâhürü değil midir? Günümüzde halklarımız kendilerini, gelişmekte olan Avrasyalı tektipleşmenin kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğinin bir parçası olarak hissetmeye başlamıştır. Burada verimli ekonomik iş birliği ve iyi komşuluğa olan ortak bir gayret görülmektedir. Hepimiz sadece ortak geçmişimizin zengin tecrübelerine değil, aynı zamanda bölünmez, ortak bir tarihe sahip milletlerin yeni, harika bir Avrasya topluluğunun ortaya çıkmasına tanıklık ediyoruz." (Nazarbayev 2011).

Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya arasında başlayan ve Ermenistan ile Kırgızistan'ın da dahil olduğu Avrasya'daki bütünleşme süreci, yalnızca ekonomik zeminde başlamıştır. Ancak bu bütünleşme sürecinin geleceğe yönelik kültürel ve medeni boyutu olacağı da görülmektedir. Taraflar arasındaki ortak tarihî ve kültürel zemin bunu kolaylaştırmaktadır. Rusya'nın sömürgeci geçmişi ve Sovyet döneminin totaliter ve Ruslaştırıcı özelliği, Rusya dışındaki tarafların bütünleşme sürecinde daha temkinli ilerlemesine neden olmaktadır. Kazakistan açısından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kazanılan bağımsızlık ve egemenlik, Kazak millî kimliğinin inşa sürecinde kıskançlıkla korunacak bir kazanımdır. Bu sebeple, özellikle Kazak milliyetçileri tarafından Avrasya Birliği'ne şüpheli ya da olumsuz yaklaşılmaktadır. Sovyet tecrübesi göstermektedir ki, Avrasya coğrafyasında siyasî emeller ne olursa olsun Rus nüfusunun ve kültürünün baskın konumu, kimlikler üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Avrasya'daki bu bütünleşme sürecinin zamanla sosyal ve kültürel sahaya yayılması neticesinde, Avrasya Birliği'ne dahil olan ülkelerde, yeniden bir Ruslaşma süreci yaşanmasa bile, bölgedeki Rus kültürünün etkisi sınırlı da olsa korunacaktır. Ekonomik ve siyasî çıkarlar doğrultusunda ve güvenlik-tehdit algılamaları neticesinde gelişen ilişkiler, şüphesiz ki kimlikler üzerinde de etkileyici olacaktır. Ancak Kazakistan, Rusya'nın baskınlığının açık olduğu ekonomik, askerî ve siyasî birliklere dahil olma, hatta bu birliklerin kuruluş aşamasında öncü bir rol oynamaktadır. Hale'ye göre, Kazakların, Rusya'nın baskın olduğu birlikleri desteklemesinin temel nedeni ekonomiktir (Hale 2009:8). Fakat ekonomik çıkarların yanı sıra güvenlik ve tehdit algılamaları da Kazakistan'ın Rusya ile iş birliği ve bütünleşme süreçlerine etkin olarak katılmasına neden olmaktadır.

Kazakistan'ın Rusya ile olan ilişkilerini ve birlikte yürüttükleri iş birliği ve bütünleşme ilişkilerini açıklarken, Kazakistan'daki etnik Rus azınlığın varlığı ve ortak tarihî geçmişin rolü görmezden gelinemez. Ancak Kazakistan'ın hem Rusya ile hem de Çin ile olan ilişkilerinde esas belirleyici unsur, jeopolitik konumdur. Cummings'e

göre, Kazakistan tek etnikli bir yapıda, sadece Kazaklardan oluşmuş olsaydı bile, Rusya yine Kazakistan için stratejik bir ortak olurdu. Kazakistan'ın siyasî ve ekonomik istikrarı için tek dış politika seçeneği, iyi komşuluk ilişkileri kurmaktır. Bu bağlamda, Türkistan'daki bütünleşme süreçlerinin de Çin ya da Rusya karşıtı bir nitelikte olmaması gerekmektedir (Cummings 2003:144). Burada dış politika ile kimlik inşa politikası arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkmaktadır. Jeopolitik konumun zorladığı ve karşılıklı ekonomi ve güvenlik çıkarlarının mevcut olduğu bu iş birliği süreci neticesinde, halklar arasındaki karşılıklı algılamalar da olumlu bir hal almaktadır. Rusya'da 2014 yılından bu yana yapılan bir kamuoyu araştırmasında katılımcılara sorulan "Rusya'nın bu ülkelerden hangisi ile en samimi ve dostane ilişkilere sahip" sorusunda, 2019 yılında katılımcıların verdiği cevaplar neticesinde Kazakistan, Beyaz Rusya ve Çin'in ardından üçüncü sırada yer almıştır. Kazakistan bu ankette 2014 yılından bu yana aynı sırada yer almaktadır (FOM 2019). Avrasya Birliği fikrinin Nazarbayev tarafından ortaya atılmasının hemen ardından, 1995-1996 yıllarında farklı etnik gruplardan katılımcılarla yapılan bir araştırmaya göre ise Kazakların yüzde 64'den fazlası, Rusların ise yüzde 54'ünden fazlasının Avrasya Birliği'ni şiddetle destekledikleri görülmüştür (Cummings 2003:148). Rusya ile Kazakistan arasındaki yakın ilişkiler ve bütünleşme süreci, Kazakistan'daki etnik Ruslar açısından bir güvelik garantisi oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda ülkedeki Kazak milliyetçiliğinin ve Rus milliyetçiliğinin yükselmesini de engellemektedir (Cummings 2003:153). Kazak milliyetçiliğindeki yükselmeyi engelleyen esas sebep ise, Kazakistan'ın Rusya ile bir bütünleşme süreci içine girerken bir yandan da devlet içerisindeki Kazaklaştırma sürecini daha rahat yürütmesi olmuştur. Kazakistan böylece, Rusya ile ilişkilerini koruyarak, ülke içinde Kazak millî kimliğini güçlendirmiş ve Kazakların konumunu yükseltmiştir (Hale 2009:20).

Kazakistan'ın dış politikasında Rusya, öncelikli ve stratejik ortaktır. Bağımsızlık sonrasında tarihî geçmişin olumsuzlukları ve

Rusya'ya ve ülke içindeki etnik Rus nüfusa dair tehdit algılamaları, dışlayıcı ve ötekileştirici bir milliyetçi yaklaşımın aksine, Rusya ile ilişkileri güçlendirerek ve bir bütünleşme süreci içine girilerek aşılacaktır. Kazakistan ile Rusya arasındaki ilişkilerin, tarihî, sosyokültürel ve jeopolitik boyutları, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde olumlu bir etki doğurmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın sömürgeci geçmişi, Kazakistan'ın ve özellikle Kazak milliyetçilerinin Rusya ile ilişkilerde daha temkinli hareket etmesine neden olmaktadır. Ayrıca 2008 Gürcistan krizi ile birlikte başlayan ve 2014 Ukrayna krizi ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Rusya ile ilgili tereddütleri artırmaktadır. Ancak buna rağmen, Rusya Kazakistan için güvenilir bir ekonomik, siyasî ve askerî müttefik olma konumunu korumaktadır.

Türk Dünyasında İşbirliğinin Kurumsallaşması:

Kazakistan ve Türk Keneşi

Kazakistan Devleti, Kazak millî kimliğinin inşasında tarihin eski köklerine uzanan kimlik ve coğrafya ilişkisini, Kazakların Türk Kağanlığı'ndan Hunlara ve Sakalara uzanan geçmişi ön plana çıkartmıştır. Türk halkları arasındaki bu tarihî ve kültürel ortaklık millî kimlik inşasının yanında dış politikaya da yansımıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, tarihî ve kültürel ortaklığın ekonomik ve siyasî sahaya yansımaları ve ülkeler arasında çok boyutlu bir iş birliği zemininin oluşmasını sağlamıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında karşılıklı heyecan ile başlayan ilişkiler, Türk Cumhuriyetleri arasındaki iş birliğinin hızlı bir şekilde artmasını sağlamış olmasına rağmen, iş birliği sürecinin kurumsallaşmaya başlaması somut olarak 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Keneşi) kurulmasına dair anlaşmanın imzalanmasıyla gerçekleşmiştir (Terzioğlu 2013:49). Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde, Nazarbayev liderliğindeki Kazakistan'ın rolü de etkili olmuştur. Kazakistan'ın Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliği süreçlerinin gelişmesi ve kurumsallaşması yönündeki adımlarıyla, sadece Kazakistan içinde değil aynı zamanda diğer Türk

cumhuriyetlerinde de ortak kimliğe yönelik çalışmaların güçlendirilmesini sağlamaktadır. Türk cumhuriyetleri arasındaki İşbirliğinin ortak bir zeminde kurumsallaşma süreci resmi olarak 2009 yılında gerçekleştirilmiş olsa da Kazakistan'ın Türk cumhuriyetlerine ve özellikle Türkiye'ye yönelik ilgisi Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen öncesinde başlamıştır. Ancak bu süreç jeopolitik, siyasî ve ekonomik eksikliklerin ötesinde sosyokültürel algılamalardaki sorunlardan dolayı da çok kolay olmamıştır.

Sovyetler Birliği'nden ayrılan Türk cumhuriyetlerinin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesinin önünde önemli bir psikolojik eşik mevcuttu. Sovyetler Birliği döneminde tarih yazımında Türkiye ve Türkler hakkında olumsuz bir imaj çizilirken, bunun yanında güncel olarak Türkiye neredeyse görmezden gelinmiştir. Türkiye'nin Batı bloğunda yer almasının yanı sıra Rusya'nın tarihî Türk düşmanlığı ve Türkiye ile Azerbaycan ve Türkistan arasındaki kültürel yakınlıktan kaynaklanan Pantürkizm korkusu, Sovyetler Birliği'nin Türkiye hakkında olumsuz bir imaj oluşturmasının ya da göremezden gelmesinin sebepleri olmuştur (Somuncuoğlu 2007:43-44). Sovyetler Birliği'nde Türk ve Türkiye imajı, kültürel olarak yabancı, tarihî olarak da bir hasım olarak çizilmiştir. Osmanlı döneminden kalma olumsuz algılamalar devam ederken, buna Türkiye'nin artık daha küçük ve güçsüz bir devlet olarak Batı'ya yanaşmış bir imajı da eklenmiştir (Somuncuoğlu 2007:43). Sovyetler Birliği'nin son döneminde *glasnost* ve *perestroyka* politikalarının da etkisiyle Sovyet döneminin ideolojik ve siyasî algılamalarına dayanan pek çok imaj ve veri değişime uğrarken, Türkiye ve Türk imajı da hızla değişmeye başlamıştır (Somuncuoğlu 2007:45). 1990 yılında KSSC lideri Nazarbayev'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretin izlenimleri de bu değişimi açıkça göstermektedir. Nazarbayev bu ziyaretiyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

"Bu benim egemen devlet yöneticisi olarak gerçekleştirdiğim ilk anlaşma süreciydi. Türkiye ile bundan sonraki ilişkilerimizin temeli de bu süreçte atılmıştı. Tabi ki, Türkiye'nin gerçek hayatı bugüne kadar Sovyet medyasında resmi şekilde söylenegelenlere

benzemediği, onun toplum ve ekonomisinin gelişmişliği beni çok şaşırttı. Özellikle bu ülkenin iki büyük devlet adamı, Turgut Özal ve Süleyman Demirel ile sonradan gerçek dostluğa dönüşen ilk tanışmam bende büyük etkiler bıraktı.” (Nazarbayev 1996:199).

Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesi süreci yalnızca Türkiye ekseninde gelişmemiştir. Sovyetler Birliği üç Slav cumhuriyeti (Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna) arasında 8 Aralık 1991 tarihinde bir birlik kurma yönündeki aldıkları kararlar kesin bir şekilde dağılırken, Rusya için yük olarak görülen Türkistan ve Kafkasya’daki cumhuriyetler için beklenmedik bir durum ortaya çıkmıştır. Bu süreçte 12 Aralık 1991 tarihinde Aşkabat’ta Sovyetler Birliği ülkelerinin katıldığı bir toplantıda, Nazarbayev’in bir Merkezî Asya Birliği ve Türk Birliği kurulması yönündeki çağrı bu sürecin dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Kafkasya ve Türkistan cumhuriyetlerinin bu toplantıda Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna’nın kurduğu BDT’ye katılma talebinin yanında, Nazarbayev’in Türk birliği çağrısı, belki de taktik bir hamle olarak BDT’nin bir Slav birliği olmasını önüne geçilmiştir (Karasar & Kuşkumbayev 2009:24-25).

Nazarbayev’in Türkistan’da bir iş birliği ve bütünleşme talebi, Türkistan ülkeleri arasındaki toplantıların devamını sağlamıştır. Ancak 23 Nisan 1992 tarihinde Bişkek’te yapılan toplantıya Tacikistan katılmamıştır. Tacikistan Türkistan’daki iş birliği ve bütünleşme sürecinin bir “Türk birliği” şeklinde ilerlemesinde endişe duymuş ve bu sürece dahil olmamıştır (Karasar & Kuşkumbayev 2009:28). Nitekim Türkistan’daki beşli zirveler de, her ne kadar daha sonraları yeniden girişimler olsa da, çok uzun sürmemiş ve 1993 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında bir üçlü zirveye dönüşmüş ve bu zirvede Nazarbayev, Merkezî Asya’da siyasî bir birlik kurmanın imkansız olduğunu belirtmiştir (Karasar & Kuşkumbayev 2009:39). Kazakistan, Türkistan’da iş birliği ve bütünleşme yönünde girişimler ve tartışmalar yaşanırken, bir yandan da Türkiye ve Azerbaycan’ın da yer aldığı, Türk cumhuriyetleri ortak platformunda ilişkilerini geliştirmekteydi ancak diğer yandan da aynı dönem de Rusya ile

birlikte Avrasya Birliği fikri de Nazarbayev tarafından ortaya atılmıştı. Kazakistan'ın Rusya ile yeni bir bütünleşme süreci fikrini sunması ve bunu savunması Özbekistan tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Kerimov'a göre Rusya hâlâ yayılmacı bir devlettir ve BDT de dahil olmak üzere Rusya'nın öncülüğündeki bütünleşme süreçleri Rusya'nın eskiye dönme arzusundan kaynaklanmıştır (Kerimov 1997:58-60). Kerimov o dönemde, Avrasya Birliği projesini de eskiye giden bir yol olarak görmüş ve bunun Türkistan bütünleşmesine karşı bir entrika olarak yorumlamıştır (Karasar & Kuşumbayev 2009:59). Kazakistan'ın ekonomik ve siyasî olarak hem ülke içinde hem de bölgede istikrarı sağlamak üzere iş birliği ve bütünleşme yönündeki girişimleri, birbiriyle çeliştiği gibi Türk cumhuriyetleri arasında da hedefler ve çıkarlar arasında beklenen uyum yakalanamamıştır. Avrasya Birliği bütünleşme sürecinin kurumsallaşma süreci ile Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliğinin kurumsallaşma sürecinin başlaması 2010'lu yılları bulmuştur. Ancak Avrasya Birliği somut olarak ekonomik bir birlik haline gelirken, Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler daha sosyokültürel zeminde bir kurumsallaşma süreci geçirmiştir.

Türk Keneşi'nin kurulması yönünde anlaşmanın 2009 yılında imzalanmasına kadar geçen Türk cumhuriyetleri devlet başkanları arasındaki zirvelerin ilki 1992 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin devlet başkanlarının katıldığı zirve sonunda Ankara Bildirisi imzalanmıştır. Bu zirvede daha ekonomik işbirliği imkânlarını kolaylaştırıcı hangi adımların atılabileceği yönünde fikirler gündeme gelmiştir (Türk Keneşi 2021). Her ne kadar karşılıklı iş birliğini geliştirmeye yönelik bir irade ortaya çıkmış olsa da Kazakistan bu ilişkilere temkinli yaklaşmıştır. İlişkilerin başladığı ilk yıllarda Türkiye'nin Türkistan'a olan yoğun ilgisi ve Turancı söylemleri Kazakistan tarafından hoş karşılanmamış ve Nazarbayev tarafından dile getirilmiştir. Nazarbayev, Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Özal'ın Türkistan'a yönelik ziyaretlerinin, sadece bu bölgedeki

ülkelerle iyi ilişkiler kurmak için olmadığını Pantürkist hedeflerle Türkistan'a geldiğini belirtmiştir.

“Turgut Özal Kazakistan'a birkaç defa gelip gitti. O, bence Orta Asya ülkelerine sadece yeni devletlerle iyi ilişkiler kurmak için değil, bir zamanlar Kemal Atatürk'ün miras olarak bıraktığı ülküyü, Türk Devletlerinin güçlü birliğini oluşturmayı, hedefleyerek gelip gidiyordu. Bu niyetini gizlemeyen Özal, Baykal'dan Akdeniz'e ve Tuna'ya kadar uzanan Türk Dünyası'nı birleştirecek olan Büyük Türkiye, Pantürkizm ülküsünün taraftarıydı. Belirtmek istediğim, bu niyete sahip insanlar bizde de vardı. Birçok insan Türkiye'nin bizim tüm sorunlarımızı çözebileceğini düşündü. Tabi ki, bizim geçmişimizin nasıl şekillendiğini bilmeyen insan için böyle hayal kurmak kolaydı. Fakat bu gerçek hayatta nasıl bir sonuca sebep olurdu? Bu, daha yeni elde edilen bağımsızlıktan vazgeçmek, komşular ile geleneksel bağları tamamen koparmak, bir büyük ağabeyin yerine ikinci bir büyük ağabeyi sırtına bindirmek demektir.” (Nazarbayev 1996:201-202).

Nazarbayev bu görüşlerini Turgut Özal'a da iletmiş ve Özal'ın da bu durumu anlayışla karşıladığını belirtmiştir (Nazarbayev 1996:202). 1994 yılında İstanbul'daki ikinci zirvede Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey'in milliyetçi söylemleri Türkistan'daki cumhuriyetleri rahatsız ederken, Rus karşıtı ve Türk milliyetçisi Elçibey'in bir darbeye devrilmesi de diğer cumhuriyetler de tedirginlik yaratmıştır (Aydın 2006:397). 1995 ve sonrasında Türkiye'deki terör sorununun artması, AB üyelik sürecindeki krizler, Irak'ın kuzeyine yönelik Türk ordusunun operasyonlarına karşı uluslararası tepkiler, Türkiye'nin de Türkistan coğrafyasına yönelik ilgisini azaltmıştır. Türk cumhuriyetlerinin devlet başkanları arasındaki zirveler ise 2001 yılına kadar, ara ara gerçekleşen kesintilerle devam etmiştir. 1993 yılındaki zirve gerçekleşmezken, 1996 yılındaki dördüncü zirvede, “Türk Devletleri” ifadesi yerine “Türkçe Konuşan Devletler” ifadesi tercih edilmiş, 2001 yılındaki yedinci zirvede ise bu ifade “Türk Dili Konuşan Devletler” olarak değişmiştir (Terzioğlu 2013:48). 2001 yılından sonra 2006 yılına kadar zirve yeniden toplanmamış, 2006 yılındaki zirveye ise Türkmenistan'ı

Ankara Büyükelçisi temsil etmiş, Özbekistan ise zirveye katılmamıştır (Terzioğlu 2013:49).

2009 yılından sonra Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin iş birliğinin kurumsallaşmasında ve gelişmesinde ise Kazakistan önemli bir rol oynamıştır. 2001 yılındaki zirvede Nazarbayev kurumsallaşma yönündeki ilk önerilerini dile getirmiş ve Türk Dili Konuşan Parlamenterler Asamblesi ve Aksakallılar Konseyi'nin kurulmasını önermiştir (Türk Keneşi 2021). 2009 yılında ise Nazarbayev Türk Keneşi'nin kurulması sürecinde etkin bir rol üstlenmesinin yanında Türk Dünyası ile ilgili akademik araştırmalar yapmak üzere Uluslararası Türk Akademisi'nin kurulmasını önermiş ve Astana merkezli Türk Akademisi 25 Mayıs 2010 tarihinde kurulmuştur (Uluslararası Türk Akademisi 2021). Türk Keneşi ise kurumsallaşma süreciyle birlikte çalışma alanlarını ekonomi, kültür, eğitim, bilim, turizm, medya ve enformasyon alanında çok boyutlu bir hale getirerek genişletmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında heyecanla başlayan Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, ülkelerin iç ve dış politikalarındaki öncelikler ve ikili ilişkilerde yaşanan dönemsel krizlerle, kurumsallaşma yolunda 2009 yılına kadar önemli bir mesafe kat edememişken, 2009 sonrasında Türk Keneşi zemininde bir kurumsallaşma süreci başlamıştır.

Kazakistan'ın ve Nazarbayev'in bu süreçte aldığı rol tüm ülkeler tarafından önemsenmektedir çünkü pek çok kurumsallaşma adımının atılması Nazarbayev'in önerileriyle gerçekleşmiştir. Bundan dolayı Nazarbayev'in Kazakistan Cumhurbaşkanlığından ayrılmasının ardından kendisine "Türk Keneşi Ömür Boyu Onursal Başkanı" unvanı verilmiştir. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliği ve bütünleşme süreçlerinin lideri Türkiye olarak görünse de sonraki yıllarda Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliği süreçlerinin gelişmesini sağlayan ülke Kazakistan olmuştur. Bu durum Türkiye Dış İşleri Bakanı tarafından da açıkça dile getirilmiştir. Türkiye Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Nazarbayev'in Türk Dünyası'nın birleştirilmesi için çaba sarf ettiğini, büyük bir vizyon ortaya

koyduğunu ve bu girişimler sayesinde Türk Keneşi'nin kurulabilmesini ifade etmiştir (Hürriyet 2019).

Nazarbayev 2019 yılında kendi isteğiyle Kazakistan Devlet Başkanlığı görevinden ayrılmasına rağmen, Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerde etkin bir şekilde rol almaya devam etmiştir. Keneş tarafından kendisine Ömür Boyu Onursal Başkan unvanı verilmesi ile ilgili yapılan açıklamada, Nazarbayev'in Türk Keneşi'nin fikir babası olduğu, TÜRKPA (Türk Parlamenterler Asamblesi) ve Uluslararası Türk Akademisi'nin kuruluşunda öncü bir rol oynadığı da vurgulanmıştır (Türk Keneşi, 2019). 2019 yılındaki ilk zirveden itibaren gerçekleştirilen bütün zirvelere katılmış tek lider olan Nazarbayev, Türk Keneşi'nin yeni bir aşamaya geçişi yönündeki ilk açıklamasını da 2019 yılındaki Bakü zirvesinde gerçekleştirmiştir. 2019 yılına kadar gerçekleşen zirvelerde bütünleşme kavramı tercih edilen bir kavram olmamışken, Nazarbayev bu zirvedeki konuşmasında, Nahçıvan Anlaşması'nın 10. Yılında Keneş'in bölgesel ve küresel düzeyde siyasi ve ekonomik prestijinin arttığının ve Türk dünyası bütünleşmesi kavramının benimsendiğini belirtmiş, Türk dilli ülkelerin çok yönlü bütünleşmesinin gelecekte daha yüksek bir seviyeye ulaşacağını söylemiştir (Egemen, 2019). Özbekistan'ın da Türk Keneşi'ne tam üye olarak katıldığı bu toplantıda Nazarbayev, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Keneşi adının da artık değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş, ortak tarih ve değerler temelinde Türk bütünleşmesinin başarısının Avrasya bölgesinin istikrarı için stratejik öneme sahip olduğunu ve 21. yüzyılın kendileri için sunduğu fırsatlardan yararlanarak, Keneş'in uluslararası bir örgüt seviyesine yükseltilmesi gerektiğini, adının da *Türk Dili Konuşan Ülkeler* değil *Türk Devletleri Örgütü (Türkitectes Memleketter Uyımı)*²

² Nazarbayev'in kullandığı *Türkitectes Memleketter Uyımı* ifadesi Kazakçadan Türkçeye doğrudan çevrildiğinde *Türk Soylu Devletler Örgütü* anlamına gelmekle birlikte konuşmadaki bu ifadeler Türk basınından, Kazakistan Ankara Büyükelçiliği'nde ve Keneş'in internet sayfalarında *Türk Devletleri Örgütü* olarak Türkçeye çevrilmiştir.

olması gerektiğini söylemiştir (Egemen, 2019). 31 Mart 2021 tarihinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Türk Keneşi Türkistan Gayriresmi Zirvesi'nin bildirisinde de Nazarbayev'in isim değişikliği önerisinin Keneş tarafından desteklendiği ve bir sonraki zirvede bu değişiklik kararına temel teşkil edecek belgelerin hazırlanması yönünde dışişleri bakanlarına ve Sekreteryaya talimat verildiği yazılmıştır (Türk Keneşi 2021b). 1990'lı yıllarda egemenliklerine zarar gelmesinden endişe eden ve Türkiye ile iş birliğine açık ama temkinli yaklaşan Kazakistan, 2020 yılına gelindiğinde Türkiye ile iş birliği adımlarını daha emin ve kararlı bir şekilde atar hale gelmişlerdir. Nazarbayev 2009 yılında Türk Keneşi'nin kuruluşunda üstlendiği öncü rolü 2019 yılında bir adım daha öteye taşıyarak, Keneşi'n bütünlüşme yönündeki sürecini de başlatan lider olmuştur. Bu bağlamda, ülke içi ve bölgesel siyasî-ekonomik istikrar, tehdit-güvenlik algılamaları ve jeopolitik koşulların etkisiyle Avrasya Birliği projesini geliştirmek üzere etkin bir rol oynayan Kazakistan, Kazak millî kimliğinin tarihî ve sosyokültürel köklerini canlandıran ve güçlendiren "tarihî Türk kimliği" temelinden doğan ortaklık zeminini de siyasî ve ekonomik bir iş birliğine dönüştürmektedir.

Bölgesel Güvenlik Bağlamında Terörizmle Mücadele ve Kazakistan

Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışmalar açısından *Soğuk Savaş* kavramı nasıl ki öncesi ve sonrasıyla bir milat oluşturuyorsa aynı şekilde *11 Eylül sonrası* ifadesi de pek çok çalışma açısından milat anlamına gelen bir ifade olmuştur. Afganistan'da El Kaide ve diğer radikal dini terör örgütlerine ev sahipliği yapan Taliban yönetimini devirmek için Afganistan'a yönelik gerçekleşen ABD öncülüğündeki NATO müdahalesi, aradan geçen 20 yılın ardından 2021 yılında ABD'nin ve NATO güçlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle sona ermiştir. Bu durum tüm dünya açısından çok boyutlu etkiler doğurabilecek bir süreç olurken, Türkistan bölgesindeki devletler için radikal dini gruplar ve terör örgütleriyle mücadele de yeni bir dönemi doğurmuştur (Goble 2021). Afganistan'da yeniden yönetimi

ele geçiren Taliban'dan Türkistan'daki cumhuriyetlerle iyi ilişkiler kurmak istediklerine yönelik açıklamalar gelmiş olsa ortaya çıkan güvenlik boşluğu yeni riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Kazakistan'ın radikal dini gruplar ve terör örgütleriyle ilgili algılamaları ve politikaları geçen 30 yıl içindeki söylemlerden ve izlenen siyasetten anlaşılabilir. Nitekim ne Türkistan bölgesi için ne de Kazakistan için bu güvenlik riskleri ve tehdit algılamaları yeni değildir.

Ülke içinde ve Türkistan coğrafyasında siyasî ve sosyal istikrarı korumayı dış politikasının merkezinde tutan Kazakistan'ın güvenlik gündemindeki önemli meselelerden biri Türkistan coğrafyasındaki radikal akımların ve terör örgütlerinin Kazakistan'dan uzak tutulması olmuştur. Kazakistan'ın radikal dini gruplar ve terörle mücadele noktasındaki hassasiyeti sadece bir sınır sorunu olmakla kalmayıp, geleceğe yönelik olası bir tehdidin savuşturulması olarak da görülmektedir. Afganistan merkezli terör örgütlerinin Kazakistan için de bir tehdit olarak algılanması ve özellikle Taliban ve El-Kaide'nin ardından IŞİD'in de bölgede var olma çabası Kazakistan'da terör tehdidi ihtimalini güçlendirmiştir. Afganistan'da terör örgütleri için uygun ortamın devam etmesinin yanında Orta Doğu'da Irak ve Suriye'de de benzer durumun ortaya çıkmış olması ve güçlenen terör örgütlerinin elde ettikleri siyasî güçle birlikte terör örgütleri arasında ekonomik ve insan kaynağının paylaşılmasında çıkan sorunlar, küresel ölçekteki terörün bölünerek çoğalması ve yayılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim Irak ve Suriye topraklarında bir dönem etkin olan IŞİD, Afganistan'da etkili olmaya çalışmaktadır. Afgan yetkilileri ilk kez Ocak 2015'te Afganistan'da IŞİD'in militan topladıklarını kabul etmişlerdir (Shorabak 2015). Ancak IŞİD'in bu faaliyetleri Afganistan ile sınırlı kalmamıştır. IŞİD Türkistan'daki diğer ülkelerden de militan toplamış ve bu ülkelerde etkin olmaya çalışmıştır. 2015 Aralık ayında Afganistan yetkililerine detaylı bilgiler veren Rus özel yetkilileri, Tacikistan ve Türkmenistan sınır bölgelerinde IŞİD'in eğitim kamplarının ortaya çıktığını ve binlerce militanın bu bölgeye yığınak yaptıklarını iddia etmiştir.

Tacikistan ve Özbekistan güvenlik servislerinden kaynakların verdiği benzer bilgilerde Rus basınında yer almıştır. Tacikistan İçişleri Bakanlığı ise Taliban ve Özbek İslam Hareketine mensup militanların Tacikistan sınırına yığınak yaptığını iddia etmiştir (Kucera 2015).

Bu iddialardan yaklaşık iki yıl önce Türkistan'dan Suriye'ye savaşmaya gidenlerin olduğu yönünde haberler de çıkmıştır. İlk olarak Kırgızistan'dan gelen haberler, Fergana Vadisi'ndeki gençlerin Türkiye üzerinden Suriye'ye savaşmaya gitmeye başladığını göstermiştir (Eurasian.net 2014). Kırgızistan'ın güneyinde bulunan güvenlik organlarından bir kaynak ise Rus haber ajansı Interfax'a verdiği bilgiye göre gençlerin din eğitimi almak için Türkiye'ye gittiklerini ancak Türkiye üzerinden Suriye'ye savaşmaya gittiklerini belirtmiştir. İnterfaks Haber Ajansının haberine göre ise Kırgızistan parlamentosunda konuşan Ata Jurt partisinin bir milletvekili toplamda 15 gencin Suriye'ye savaşmaya gittiğini iddia etmiştir. Suriye'ye gidenlerin çoğunun Kırgızistan'ın güney bölgesinden Kırgız, Tacik ve Özbek uyruklu vatandaşlar olduğu iddia edilmiştir (İnterfaks 2013). Kazakistan'da ise Şubat 2015'te Kazakistan vatandaşı Dmitry Nikolayev ve Kırgızistan vatandaşı Adilet Temirkanov terör saldırı planlamaktan, sırasıyla 11 ve 8 yıl hapse mahkûm olurken, olayla ilgili konuşan müfettişler Nikolayev ve Temirkanov'un Suriye'de savaşmak için militan toplamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Kazak yetkilileri 2014 yılında Kazakistan'dan Suriye'ye savaşmak için yaklaşık 300 kişinin gittiğini belirtmişlerdir (RFERL 2015a). Radikal terör örgütlerine katılanların savaş tecrübesi kazandıktan sonra kendi ülkelerine "cihat"ı taşıma istekleri olduğu görülmektedir. Pakistanlı gazeteci Ahmed Raşid, 1990'lı yıllarda Afganistan'daki iç savaşta yer alan Cezayirli, Özbek, Mısırlı, Suudi Arabistanlı ve Kuveytli militanlarla yaptığı görüşmelerde, bu militanların bir an önce "cihat"ı kendi ülkelerine taşımak için can attıklarını belirtmiştir (Raşid 2001:219).

Din, Kazakistan'da millî kimliğin ve mirasın bir parçası olarak görülmektedir (Zelkina 1999:364). Ancak Kazakistan'daki tarihî ve

sosyokültürel yapı dini aşırı gruplar için uygun bir sosyal yapı değildir ve bundan dolayı Özbekistan ve Tacikistan'a kıyasla Kazakistan, radikal grupların çok fazla etkinlik sağlayabildikleri bir ülke olmamıştır. Bununla birlikte terör örgütlerinin sosyal taban bulabilecekleri ekonomik ve siyasî istikrarsız ortam da Kazakistan'da bağımsızlığından bugüne ortaya çıkmamıştır. Kazakistan'ın bu ekonomik istikrarının yanında bağımsızlığından bu yana devam eden siyasî istikrar da Kazakistan'da sosyal bir huzursuzluğun ve gerilim ortamının oluşmasını engellemiştir. Bu olumlu tabloya karşılık Kazakistan'ın terörizmin hedefinde olmadığını söylemek de mümkün değildir. 31 Ekim 2011'de Atrrau'da gerçekleşen saldırının ardından, 12 Kasım 2011'de Taraz kentinde 7 sivilin hayatını kaybettiği bir saldırı daha gerçekleştirmiştir. 11 Temmuz 2012'de ise Almatı'nın dışındaki bir köyde 8 kişinin ölümüyle sonuçlanan bir terör saldırısı daha gerçekleşmiştir (U.S. Bureau of Counterterrorism 2013:160-161). Bu saldırıların yanında Kazakistan'dan Suriye'ye savaşmaya gidenlerin olması ve Afganistan'daki yeniden başlayan Taliban dönemiyle birlikte oluşan güvenlik boşluğu, geleceğe yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. 2014 yılında IŞİD'in sosyal medyada yayınladığı "Race Towards Good" adlı video Kazakistan açısından da tehdidin büyümekte olduğunu göstermiştir. Videoda yaklaşık 7 ile 12 yaşları arasında onlarca Kazak çocuk IŞİD militanlarından silahlı eğitim almaktadır (Wyke & Boyle 2014). IŞİD'in bu videosu Kazakistan'ın da hedefteki ülkeler arasında olduğunu ve Kazakistan'a yönelik uzun vadeli eylem hazırlıklarının olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Orta Doğu bölgesinde IŞİD büyük oranda güç kaybetmiş olsa da Afganistan IŞİD için yeni bir "cihat" alanına dönüşebilir.

Kazakistan, 2011'den sonra ülkesine yönelik artmakta olan bu terör tehdidine karşı sürekli yeni tedbirler almıştır. Ocak 2013'te Nazarbayev, Kazakistan'ın mevcut terörle mücadele yasaları ile ilgili değişiklik ve düzenlemeleri onaylamış ve böylece terörizmle ilgili bazı hukuki terimlerin kesinleştirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca hükümete bağlı 26 farklı organa terörizm ve aşırıcılıkla mücadelede

rol ve sorumluluk verilirken, terörle mücadele amaçlı yerel, bölgesel ve ulusal merkezler kurulmuştur gerçekleşmiştir (U.S. Bureau of Counterterrorism 2014:188). Kazakistan terörle mücadele için bir yandan da hem ordusunu güçlendirmekte ve modernize etmekte hem de sınır güvenlik tedbirlerini artırmaktadır. Terörle mücadele alanında bölgesel olarak Rusya ile KGAT zemininde müttefik olan Kazakistan, NATO ve ABD ile de iş birliği yapmaktadır. BM çatısı altında da Kazakistan, terörle mücadelede işbirliği konusunda bölgesel lider konumdadır (U.S. Bureau of Counterterrorism 2013:162).

Tüm bu askerî tedbirler terör örgütlerinin Kazakistan'da sosyal zemin sağlamasının ardından gerçekleşecek muhtemel saldırılar için alınmaktadır. Ancak Kazakistan'da henüz terör örgütlerinin güçlü bir tabanı yoktur ve örgütler Kazakistan'da bu tabanı sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bundan dolayı Kazakistan da terörle mücadele konusunda öncelikli olarak terör örgütlerinin ve radikal grupların propaganda ağlarının engellenmesi yönünde çalışmaktadır. Bu sebeple Kazakistan terörle ve dini radikal gruplarla mücadelesinde, bu grupların öğrenciler, mahkûmlar ve savunmasız kişilerle olan iletişimini engellemeye odaklanmıştır. Bu kapsamda medya geçmişteki eylemlerinden dolayı pişmanlık duyan teröristlerle yapılan röportajları yayınlamaktadır. Yapılan bir röportajların birinde, internet propagandasının etkisiyle kendilerinin Türkiye-Suriye sınırından yasal olmayan yollardan geçip Suriye'ye savaşmaya gittiklerini anlatan bir genç, Kazakistanlı Müslümanların bu yolu takip etmemeleri gerektiğini söylemektedir (U.S. Bureau of Counterterrorism 2014:189). Buradaki internet bağlantısına yapılan vurgu oldukça önemlidir. Çünkü terör örgütleri internet üzerinden yapmış olduğu propagandalar ve kurdukları iletişim sayesinde militan toplayabilmekte ve Kazakistan'da taban bulabilmektedir. Bundan dolayı Kazakistan'da 2014 yılında 100 binden fazla internet sitesi incelenmiş ve 700 internet sitesine erişim yasaklanmıştır (RFERL 2015b). Bununla birlikte 2014 yılında, o dönemde Kazakistan Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı olan ve daha sonra Kazakistan Medya Merkezi'nin başına atanan Erlan Karin

tarafından, 2011’de bombalı saldırıları üstlenen ve Kazakistanlılardan oluşan *Cund el Halife* adlı örgüt ile ilgili bir kitap yazılmıştır. Bu kitap özellikle Kazakistan’daki öğrencilerin konu hakkında farkındalığını artırmak için tavsiye edilirken, kitapla ilgili ulusal ve uluslararası tanıtım haberleri de yapılmıştır (Tengrinews 2015a).

“Kazakistan terörizm ve aşırıcılığın her türlüünü şiddetle kınamakta ve bu şeytana karşı küresel çabaların bir parçası olmaktadır” diyen Nazarbayev (Tengrinews 2015b), terörle mücadele konusunda tüm uluslararası aktörlerle iş birliğine açık bir politika izlemektedir. 2012 yılında Kazakistan’ın 2050 stratejisini açıklayan Nazarbayev, geleneksel olmayan dini ve sözde “dini akımlar” konusunun sivri bir sorun haline geldiğini belirtmiş ve *“Anayasamız inanç özgürlüğüne güvence vermektedir ve bu bir gerçektir. Ancak, bilindiği üzere, sınırsız özgürlük olmaz. Sınırsız özgürlük kaostur. Herşey anayasa ve yasalar çerçevesinde olmalıdır.”* demiştir. 2050 stratejisi kitapçığında *“Biz Müslümanız, onun içinde Ebu-Hanefî mezhebine tabi Sünnileriz”* diyen Nazarbayev, körü körüne fanatizmin Kazakistan Müslümanlarının tabi olduğu Hanefî mezhebine ters düştüğünü belirtmiştir (Nazarbayev 2012). Nazarbayev, 1991 sonrası Kazakistan’da ekonomik ve siyasî istikrarı sağlarken, ülkede laik bir sistem de kurmaya özen göstermiştir. Ancak İslam’ı ve Kazakların da mezhebi olan Hanefîliği millî kültürün ve kimliğin merkezinde konumlandırmıştır.

Kazakistan’ın jeopolitik konumu ve sosyokültürel yapısı bölgesel tehditlerden ve gerilimlerden etkilenmeye açıktır. Kazakistan, bağımsızlık sonrasında olası bir etnik gerilime meydan vermemek adına hem içeride hem de dışarıda barışı ve istikrarı korumayı öncelikli olarak görmüştür. Bu bağlamda sadece sınır komşularıyla iyi ilişkiler kurmakla kalmayıp, bölgesel istikrarın korunması ve barış ortamının tesisi için uluslararası örgütlerle etkin iş birliği yapmıştır. Tarih yazımında ve güncel politik söylemlerde Kazak kimliğinin karşısında bir “öteki” kimliğinin oluşturulmasından kaçınılmıştır. Kazakistan içinde Kazak nüfusunun artırılması, Kazak millî kimliğinin güçlendirilmesi ve devletin Kazaklaştırılması

yönünde bir kimlik siyaseti izleniyor olsa da komşuların sınır bütünlüğünü ve güvenlik algılamalarını tehdit edebilecek her türlü milliyetçi yaklaşımdan kaçınılmaktadır. Bunun yanında özellikle 2001 sonrasında bölgedeki radikal dini unsurlara ve ideolojik akımlara karşı, tehdit henüz ortaya çıkmadan, Kazakların dini kimliği açısından, Vahabi ve Selefi akımlara karşı Hanefi geleneği ön plana çıkarmaya çalışmış ve bu devlet başkanı tarafından pek çok kez vurgulanmıştır.

Sonuç

Bağımsızlık sonrasında ekonomik, siyasi ve sosyokültürel zeminde yeniden yapılanma sürecine giren Kazakistan, bu süreçte ülke içi ve bölgesel şartlardan kaynaklanan güvenlik riskleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Türkistan bölgesindeki diğer cumhuriyetler de benzer riskler karşısında ciddi krizler yaşamışlardır. Tacikistan iç savaşa sürüklenmiş, Kırgızistan'da siyasi ve ekonomik krizlerle birlikte halk ayaklanmaları ve çatışmalar yaşanmış, Özbekistan siyasi krizler ve radikal grupların tehditleri karşısında içe kapanma sürecine girmiş, Türkmenistan ise 1995 yılında BM Daimî Tarafsızlık Statüsü'ne geçerken dışa kapalı otoriter bir rejim kurmuştur. Elbette her cumhuriyetin farklı iç koşulları olmakla birlikte benzer siyasi, ekonomik ve bölgesel şartları da bu süreçleri etkilemiştir. Kazakistan ise iç güvenliğini, siyasi ve ekonomik istikrarını önceleyen bir yaklaşım benimserken Türkistan'daki diğer cumhuriyetlerden farklı olarak Kazakistan, uluslararası iş birliği ve bölgesel örgütlerde etkin bir rolle bu süreci aşmaya yönelik bir strateji geliştirmiştir. Rusya ile güvenlik alanında KGAT zeminini güçlendirirken, ekonomik zeminde Avrasya Ekonomik Birliği ile iş birliği ve bütünleşme sürecini başlatmıştır. Rusya'nın başat aktör olduğu uluslararası örgütlerdeki Kazakistan'ın etkin ve öncü rolü, ülke içindeki millî kimlik inşası ve devletin Kazaklaştırılması süreci açısından rahat bir zemin oluşturmuştur. Rusya 2008 Gürcistan ve 2014 Kırım krizlerindeki müdahalesinde, Rusya dışındaki etnik Rusların haklarını korumayı meşru bir zemin olarak gösterirken, Rusya dışında en fazla etnik Rus nüfusun olduğu Kazakistan, Rusya ile

karşılıklı güven ilişkisini tesis ederek olası bir benzer krizi yaşamaktan korunmuştur. Ülkede Kazak millî kimliğinin güçlendirildiği 30 yıllık süreç, etnikler arası ciddi bir kriz yaşanmadan güven içinde geçirilmiştir. Bununla birlikte bağımsızlığın ilk yıllarında yeni kazandığı egemenlik konusunda daha hassas davranan ve ülkesindeki etnik yapı ve Rusya ile olan yakın bağlarından dolayı Türkiye ve Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliği süreçlerine daha temkinli yaklaşan Kazakistan, 2009 sonrasında Türk cumhuriyetleri arasındaki iş birliği ve bütünleşme süreçlerinin de öncü ve etkin bir aktörü haline gelmiştir.

Kazakistan'ın hem dış politikada hem de iç siyasette imkanlar ile hedefler arasındaki dengeyi gözeten bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Siyasetteki güvenlik-özgürlük dengesi açısından ise güvenliği ve istikrarı önceleyen Kazakistan, demokratikleşme sürecine temkinli yaklaşırken, Özbekistan ve Türkmenistan'a kıyasla güvenliği ve istikrarı sağlamak adına bir içe kapanma sürecini de tercih etmemiştir. Uluslararası alanda etkin ve görünür bir rol üstlenirken, bölgesel işbirliği alanında mevcut uluslararası örgütlerde yer alırken aynı zamanda yeni uluslararası işbirliği süreçlerinin de başlatılmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Dış politikadaki alternatiflerini artırmaya yönelik bir yaklaşım sergileyen Kazakistan, bu süreçte hassas ilişkilere sahip olduğu Rusya'yı tedirgin edecek adımlardan da imtina etmiştir. Bağımsızlığın ardından geçen 30 yılda, ülke içinde ve bölgesel zeminde güvenlik ve istikrarı önceleyen, bunun içinde uluslararası iş birliklerini etkin bir araç olarak kullanan aktif bir diplomasi anlayışı geliştirmiş ve uygulamıştır.

Kaynakça

Anes, G., Orazbekov, E., Gadeeva, A., Baymen, H. (Der.). (2003). *Narodi Kazahstana*. Entsiklopedičeskiy Spravočnik, Almatı: Arıs.

Avrasya Ekonomik Birliği (2021). Timeline.

<http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history> (erişim: 28.08.2021).

- Aydın, M. (2006). Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkiler. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt II: 1980-2001*. İstanbul: İletişim.
- Baq.kz (2014). Euraziyalık Ekonomikalık odak kimge bak, kimge zor?. 5 Nisan 2014, http://old.baq.kz/kk/news/aimaktik_bak_muragat/regmedia-51069 (erişim: 28.08.2021).
- Brubaker, R. (2011). "Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states". *Ethnic and Racial Studies*, 34 (11), 1785-1814.
- Brubaker, R. (2009). *Nationalism reframed, nationhood and the national question in the new Europe*. (9. Baskı). Cambridge University Press.
- Cummings, S. (2005). *Kazakhstan, Power and the Elite*. London: I.B. Tauris.
- Cummings S.N. (2003). "Eurasian Bridge or Murky Waters between East and West? Ideas, Identity and Output in Kazakhstan's Foreign Policy". *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 19 (3), 139-155.
- Djalili, M.R. & Kellner, T. (2009). *Yeni Orta Asya jeopolitiği, SSCB'nin bitiminden 11 Eylül sonrasına*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dugin, A. (2006). *Nursultan Nazarbayev'in Avrasya Misyonu* (Çev. Lazzat Uraikova ve Nehriban Gençkal). Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Düğen, T. (2018). 'Manevi Uyanış' Makalesi İçinde Kazak Millî Kimliğinin İnşası. *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt 1*.
- Düğen, T. (2019). *Kazakistan'ın kimlik inşa politikasının tarihî, sosyokültürel ve güvenlik boyutları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dünya Bankası (2021). Kazakhstan Trade Statistic. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/KAZ> (erişim: 28.08.2021).
- FOM (2019). Drujestvenniye i Nedrujestvenniye Stranı. 6 Mayıs 2019, <https://fom.ru/Mir/14201> (erişim: 28.08.2021).
- Goble, P. (2021). Taliban victory unsettles geopolitics in Central Asia. *Jamestown Foundation*, 17 Ağustos 2021, <https://jamestown.org/program/taliban-victory-unsettles-geopolitics-in-central-asia/> (erişim: 28.08.2021).
- Hale, H. E. (2009). "Cause without a Rebel: Kazakhstan's Unionist Nationalism in the USSR and CIS". *Nationalities Papers*, 37 (1), 1-32.

- Nazarbayev, N. (2012). Kazakistan Respublikasının Prezidenti – Elbası N. A. Nazarbayevtin ‘Kazakistan – 2050’ Strategiyası Kalıptaskan Memlekettin Jana Sayası Bağıtı’ attı Kazakistan Halkına Joldauı. http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevty-n-kazakistan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza (erişim:28.08.2021).
- Nazarbayev, N. (2017). Bolaşakka Bagdar: Ruhani Jangıru. *Egemen Kazakistan*. 12 Nisan.
- Hürriyet (2019). Bakan Çavuşoğlu, Nursultan Nazarbayev ile Görüşti. 24 Mayıs 2019, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bakan-cavusoglu-nursultan-nazarbayev-ile-gorustu-41224533> (erişim: 28.08.2021).
- İnterfaks (2013). K Uçastnikam Boeviyh Deystviy v Sirii Prisoedinyayutsya Musulmane İz Kirgizii. 18 Nisan 2013, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=50868> (erişim 28.08.2021).
- Karasar H.A. & Kuşkumbayev S.K. (2009). *Türkistan Bütünleşmesi Merkezi Asya’da Birlik Arayışları 1991-2001*. İstanbul: Ötügen.
- Kazakistan Halkı Assambleyası (2021). Kızmeti. <https://assembly.kz/kk/kyzmeti-0> (erişim: 28.08.2021).
- Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası. https://www.akorda.kz/kz/official_documents/constitution (erişim: 28.08.2021).
- Kerimov, İ. (1997). *Özbekistan 21. yüzyılın eşiğinde*. Ankara: Bilig.
- Kolsto, P. (1998). “Anticipating Demographic Superiority: Kazak Thinking on Integration and Nation Building”. *Europe-Asia Studies*, 50 (1), 51-69.
- Kucera, J. (2015). Afghanistan: No, militans aren’t massing at Central Asia’s borders. *Eurasianet*, 21 Ocak 2015, <https://eurasianet.org/afghanistan-no-militants-arent-massing-at-central-asias-borders> (erişim: 28.08.2021).
- Kudaibergenova D.T. (2016). The Archaeology of Nationalizing Regimes in the Post-Soviet Space. *Problems of Post-Communism*, 64 (6), 342-355.
- Maminkulov, J. (2014). Euraziyalık Odak ne üşin kerek?. 22 Nisan 2014, <https://abai.kz/post/37891> (erişim: 28.08.2021).
- Nazarbayev, N. (2012). Kazakistan Respublikasının Prezidenti – Elbası N. A. Nazarbayevtin ‘Kazakistan – 2050’ Strategiyası kalıptaskan memlekettin jana sayası bağıtı’ attı Kazakistan Halkına Joldauı
- Nazarbayev, N. (1996). *Gasırlar togısında*. Almatı: Öner.

- Nazarbayev, N. (2003). *Tarih Tolkinında*. Almatı: Atamura.
- Nazarbayev, N. (2011). Euraziyalık Odak: İdeyadan bolaşaktın tarihına. <https://egemen.kz/article/15960-euraziyalyq-odaq-ideyadan-bolashaqtynh-tarikhyna> (erişim: 28.08.2021).
- Nazarbayev, N. (2012). *Kritik on yıl*. Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği.
- Raşid, A. (2001). *Taliban, İslamiyet, petrol ve Orta Asya'da yeni büyük oyun*. İstanbul: Everest yayınları.
- RFERL (2015a). Kazakhstan jails two radical Islamists for terrorism. *Radio Free Europe Liberty*, 20 Şubat 2015, <https://www.rferl.org/a/kazakhs-jail-two-radical-islamists-for-terrorism/26860302.html> (erişim: 28.08.2021).
- RFERL (2015b). Kazakhstan declares some 700 websites 'extremist' in 2014. *Radio Free Europe Liberty*, 23 Ocak 2015, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-internet-websites-extremist-block/26810348.html> (erişim: 28.08.2021).
- Roy, O. (2009). *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi* (Çev. Morali, M.). (3. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sarım, A. (2014). Aydos Sarım, sayasattanuşı: 'Euraziyalık Ekonomikalık odakka kogam tarapınan negizgi tört reaksiya baykaladı'. <http://saigez.kz/?p=757> (erişim: 28.08.2021).
- Shorabak, C. (2015). ISIS Active in South Afghanistan, officials confirm for first time. *Cbsnews*, 12 Ocak 2015, <https://www.cbsnews.com/news/isis-active-in-south-afghanistan-officials-confirm-for-first-time/> (erişim:28.08.2021).
- Smith, A. D. (1994). *Millî Kimlik*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Somuncuoğlu, A. (2007). Bağımsızlık sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde 'Türkiye' ve 'Türk' algısının geçirdiği değişim. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 2(3), 41-71.
- Somuncuoğlu, A. (2016). Sibiry'a'dan Avrasya'ya: Rusya-Kazakistan ilişkilerinde mekân ve ekonomi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 10 (21), 79-102.
- Tengrinews (2015). Kazakh expert writes book about Kazakhstan terrorist from Soldier of Caliphate. *Tengrinews*, 11 Ocak 2015, <https://en.tengrinews.kz/military/kazakh-expert-writes-book-about-kazakhstan-terrorists-from-257617/> (erişim: 28.08.2021).

- Tengrinews (2015). Kazakh President Urges Not to Associate Terrorism with Islam. Tengrinews, 18 Şubat 2015, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakh-President-urges-not-to-associate-terrorism-with-Islam-259083/ (erişim: 28.08.2021).
- Terzioğlu, S.S. (2013). Uluslararası hukuk açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (36), 45-72.
- Türk Keneşi (2019). Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev'e Türk Konseyi Ömür Boyu Onursal Başkanı unvanı verilmesi hakkında açıklama. 24 Mayıs 2019, https://www.turkkon.org/tr/haberler/kazakistan-cumhuriyeti-kurucu-cumhurbaskani-sayin-nursultan-nazarbayeve-turk-konseyi-omur-boyu-onursal-baskani-unvani-verilmesi-hakkinda-aciklama_1830 (erişim: 28.08.2021).
- Türk Keneşi (2021a). Zirveler. <https://www.turkkon.org/tr/zirveler> (erişim: 28.08.2021).
- Türk Keneşi (2021b). Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi. 31 Mart 2021, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-turkistan-gayriresmi-zirvesi-bildirisi_2220 (erişim:28.08.2021).
- U.S. Bureau of Counterterrorism (2013). *Country Reports on Terrorism 2012*. United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism.
- U.S. Bureau of Counterterrorism (2014). *Country Reports on Terrorism 2013*. United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism.
- Wyke, T. & Boyle, D. (2014). ISIS Release Shocking New Video of Child Soldiers from Kazakhstan Being Trained with AK47s. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2845531/ISIS-release-shocking-new-video-child-soldiers-Kazakhstan-trained-AK47s.html#ixzz3ShXmGJVx> (erişim:28.08.2021).
- Yessenova, S. (2005). 'Routes and Roots' of Kazakh Identity: Urban Migration in Postsocialist Kazakhstan". *The Russian Review*, 64 (4), 661-679.
- Zelkina, A. (1999). Islam and security in the new states of Central Asia: How genuine is the Islamic threat?. *Religion, State and Society*, 27 (3-4), 355-372.